

**ახშნის გორიჭვრის წმ. გიორგის მონასტრის
XVI საუკუნის ახლადმიკვლული წარწერა გურჯი ლიპარიტიანის
მიერ საბრაპეზოსა და გალავნის აღშენების შესახებ
(ლიპარიტიანთა ფეოდალური სახლის, ახშნის გორიჭვრის
მონასტრისა და გორიჭვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის
ისტორიის ზოგიერთი საკითხი)**

თემო ჯოჯუა

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი
teimuraz.jojua@iliauni.edu.ge

ახშნის გორიჭვრის არქიტექტურული კომპლექსი მდებარეობს კახეთში, ახმეტის მუნიციპალიტეტში, მდინარე ალაზნის მარჯვენა შენაკადის, მდინარე ღურულას ნაპირზე გაშენებული ისტორიული სოფელ ახშნის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, 700-მდე მეტრის დაშორებით, გომბორის ქედიდან ალაზნის ვაკისაკენ დაშვებული მთის განტოტებაზე, ტყით დაფარულ ადგილას (დვალი 2008: 63-64).

ახშნის გორიჭვარი თითქმის სწორკუთხა მოყვანილობის გალავნით შემოზღუდულ ვრცელ არქიტექტურულ კომპლექსს წარმოადგენს. კომპლექსის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში აღმართულია სამნავიანი ბაზილიკა, რომელიც რამდენიმეგზის არის გადაკეთებული. ამ გადაკეთებების შედეგად, ეკლესიის თავდაპირველი სახე მნიშვნელოვნადაა შეცვლილი. ბაზილიკის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, რამდენიმე მეტრის დაშორებით, მდებარეობს ორსართულიანი ნაგებობა, რომლის ზედა სართულზეც სამრეკლო იყო მოწყობილი. კომპლექსის სამხრეთ-დასავლეთ კუთხესა და სამხრეთ პერიმეტრზე სხვადასხვა ნაგებობათა ნაშთები განირჩევა (ჩუბინაშვილი 1959: 86-90, 496); (დვალი 2008: 64-66).

დღეისათვის ახშნის გორიჭვრის არქიტექტურული კომპლექსი მძიმე ფიზიკურ მდგომარეობაშია: ბაზილიკა ძლიერ არის დაზიანებული და ჩამოქცევის საფრთხე ემუქრება, ხოლო გალავნიდან და მისი მიმდებარე ნაგებობებიდან მხოლოდ უმნიშვნელო ფრაგმენტებია შემორჩენილი.

ბოლო დრომდე აგრეთვე მძიმე ფიზიკურ მდგომარეობაში იყო გორიჭვრის არქიტექტურულ კომპლექსში შემავალი სამრეკლო, რომელსაც ვინმე „მეთვალყურის“ მიერ 1885 წლის 12 მაისს გაზეთ „დროებაში“ დაბეჭდილი კორესპოდენციის ცნობით, ადგილობრივები მცირე ეკლესიად მიიჩნევდნენ და ნათლისმცემლის სახელით მოიხსენიებდნენ. იმავე კორესპოდენციის ცნობით, სამრეკლოს ფასადზე, კარის ზემოთ, „ხუცური“ წარწერა განირჩეოდა:

აპრილის 23 ს დავესწარი დღეობაში აქაურ უძველესს წმ. გიორგის ტაძარში... ტაძარს უდგას აღმოსავლეთით ერთი პატარა ეკლესია „ნათლის მცემლისა“, რომელსაც კარების თავზედ გარედგან ნამდვილად ეტყობა ქვაზედ ამოჭრილი ხუცური ასოებით წარწერა (მეთვალყურე 1885: 3).

2021 წელს სამრეკლოზე არქიტექტორ-რესტავრატორ ნინო ბაკურაძის ხელმძღვანელობითა და არქეოლოგ გიორგი ლალიაშვილის მეთვალყურეობით, სარეაბილიტაციო ხასიათის სამუშაოები ჩატარდა (ბაკურაძე 2021). სამუშაოების ჩატარებისას სამრეკლოს სამხრეთ ფასადთან, ნაგებობაში შესასვლელის მიმდებარედ, დაახლოებით, 1-1,5 მეტრის სისქის ნაყარი ქვა-ლორღის ფენაში ქართული ლაპიდარული წარწერა აღმოჩნდა (ლალიაშვილი 2021). როგორც ჩანს, ეს სწორედ ის „ხუცური“ წარწერაა, რომელიც 1885 წლის კორესპოდენციის ცნობით, XIX საუკუნის მიწურულს ჯერ კიდევ სამრეკლოს კარის ზემოთ იყო ჩადგმული.

წინამდებარე ნაშრომი გორიჭვრის ახლადგამოვლენილი წარწერის აკადემიური სახით გამოცემასა და მისი ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი კუთხით შესწავლას ისახავს მიზნად.¹

1. ახლადმიკვლეული წარწერის აკადემიური გამოცემა, მისი შინაარსი და მიახლოებითი ქრონოლოგია

ა) წარწერის აკადემიური გამოცემა.

თავდაპირველად წარმოვადგენ ახლადმიკვლეული წარწერის პუბლიკაციას. კერძოდ, მოვიტან წარწერის ტექნიკურ აღწერილობას, მისი ტექსტის გადმონაწერს დედნის შრიფტის დაცვით და ამ ტექსტის ჩემუელ წაკითხვას, აგრეთვე, წარწერის ფოტოსა და პალეოგრაფიულ პირს.

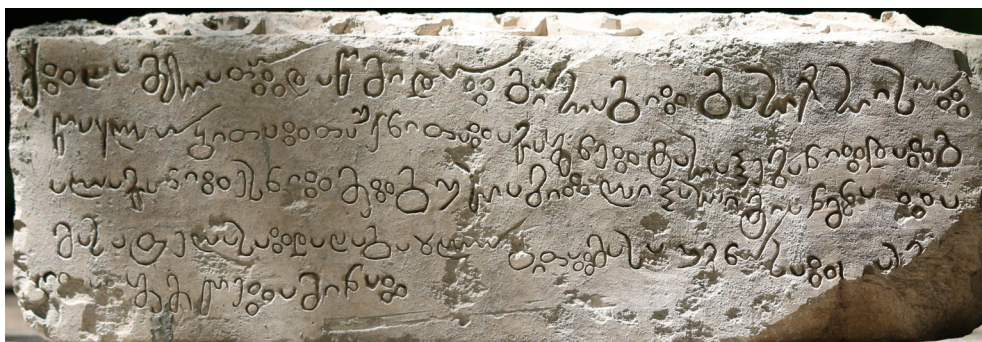
წარწერა თეთრი ფერის ქვის ფილის მართკუთხა მოყვანილობის მქონე საფასადე ნახნაგზეა ამოკვეთილი. წარწერიანი ნახნაგის მომიჯნავე ზედა ნახნაგზე გამოქანდაკებულია საკმაოდ მაღალი ორნამენტი, რომელიც ქვის ფილის კედელში ჩადგმის შემთხვევაში, მთლიანად კედლის წყობით დაიფარებოდა. როგორც ჩანს, ქვის ფილას თავდაპირველად სხვა დანიშნულება ჰქონდა და ის კედელსა თუ რაიმე სხვა კონსტრუქციაში იმგვარად იყო ჩადგმული, რომ მნახველი ქვის ფილის ორნამენტირებულ ნახნაგს თვალნათლივ ხედავდა. მოგვიანებით ქვის ფილას დანიშნულება შეუცვალეს, მისი ორნამენტირებული ნახნაგის მომიჯნავე ქვედა ნახნაგზე წარწერა ამოკვეთეს და ქვის ფილა იმგვარად ჩადგეს კედელში, რომ მნახველი მხოლოდ წარწერიან ნახნაგს ხედავდა, ორნამენტირებული ნახნაგი კი მთლიანად კედლის წყობით იყო დაფარული. ამ მოსაზრების მართებულობას მთლიანად ადასტურებს თავად ორნამენტი ჩარჩენილი გაქვავებული ბათქაშის ფრაგმენტები, რომლებიც იმ დროს მიეკუთვნება, როდესაც ქვის ფილა ჯერ კიდევ კედელში იყო ჩაყოლებული, მის ორნამენტირებულ ნახნაგს კი კედლის წყობა ფარავდა. აქვე, აღვნიშნავ იმასაც, რომ თავდაპირველად წარწერის ამოკვეთა ქვის ფილის ზურგზე დაიწყეს, თუმცა ქანწილი და მისი თანმხლები განკვეთილობის ნიშანი ზედა მარცხენა კუთხის ნაცვლად, შეცდომით, ზედა მარჯვენა კუთხეში, თანაც არასწორი მიმდევრობით (ჯერ – განკვეთილობის ნიშანი, შემდეგ – ქანწილი) შეასრულეს და როდესაც დაშვებული შეცდომა შენიშნეს, ტექსტის ამოკვეთა შეწყვიტეს, ქვის ფილა გადმოაბრუნეს და წარწერის შესრულება თავიდან დაიწყეს. წარწერიანი ნახნაგის ზომებია: 44,5 X 14,3 სმ. წარწერა ნუსხურნარევი მხედრული დამწერლობით არის შესრულებული და ხუთ სტრიქონს შეიცავს. ტექსტის დასაწყისში დასმულია მხედრული ჰ, რომელსაც ქანწილის მნიშვნელობა აქვს. წარწერის ყველაზე მაღალი და დაბალი გრაფემებია: I სტრიქონის მეხუთე სიტყვის (ბარჰრის(ო)) მეშვიდე გრაფემა ს – 2,6 სმ. და III სტრიქონის პირველი სიტყვის (ბაღაშანი) მესამე გრაფემა ა – 0,4 სმ. ტექსტში განკვეთილობის ნიშნებად გამოყენებულია თითქმის ყოველი სიტყვის შემდეგ დასმული სამი პატარა რგოლი. წარწერაში რამდენიმე ადგილას გვხვდება ანმეტობის შემთხვევები. ტექსტის I და IV სტრიქონის რამდენიმე გრაფემა, ქვის ზედაპირის დაზიანების გამო, სრულად ან ფრაგმენტულად არის დაკარგული. ნაკლები და დაზიანებული გრაფემები მათი შემორჩენილი ფრაგმენტებისა და კონტექსტის მიხედვით მაქვს აღდგენილი.

სურ. 1

სურ. 2

სურ. 3

1. ქ. ღამერთიო; ღა წმოდო; ბიო¹რაბი; გარჴრისო².
2. წაჴლო³ითა; თაუჴნითა; ავაჴნა; ტარაჴეზანი; ღა; ბ
3. აღავანი; უსნი; მე; გურაზი; ღიპარიტიანმნა; ა
4. მა სავუღასა; ღაღაბაჴლო⁴ითა; მა სავჴნოსა; [ც]ა⁵ხ⁶ჴა[--]
5. უითა; უამეჴე; ამინა;

- 180 -

ახლოხანების სააღაპე წიგნი და ატენის სიონის ტაძრის კრიპტოგრამული ასომთავრული წარწერა, რომლებშიც ერთი და იგივე პირი – ვინმე გურზი იხსენიება: 1. გრიგოლ სამთავნელის სააღაპე წიგნი: „ესე წიგნი მოგეცით ჩუენ, სამთავნელ ეფისკოპოზმან გრიგოლ, თქუენ, ბატონს მამქანს და თქუენტა შვილთა: გურზის და რამადანს“ (სურგულაძე 2014: 110);² და 2. ატენის სიონის ეკლესიის კრიპტოგრამული წარწერა (გაშიფრული ტექსტი): „ოფალო, შ<ა>ეინყ<მ>{ა}ლ<ა>ე | ვირშელი და გორზი“ (შდრ.: ბარნაველი 1957: 59).

ამგვარად, დგინდება, რომ გურზი ლიპარიტიანის წარწერა შუა საუკუნეების ქართული ანთროპონიმიკის შესახებ საინტერესო ცნობას შეიცავს და საქართველოში სახელ გურზის გავრცელების თაობაზე ახალ ინფორმაციას გვანვდის.

საკვლევ წარწერაში, სახელ გურზის გარდა, განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ის გარემოება, რომ გურზი ტექსტში ლიპარიტიანის გვარითა თუ სამოხელეო ტიტულით არის მოხსენიებული.

ლიპარიტიანის გვარსა თუ სამოხელეო ტიტულთან დაკავშირებული საკითხები საფუძვლიანად შეისწავლა თამაზ ბერაძემ, რომელმაც ამ საკითხებს საგანგებო ნაშრომი მიუძღვნა (ბერაძე 1964). მკვლევარმა ხსენებულ ნაშრომში შემდეგი ძირითადი მოსაზრებები გამოთქვა: თავდაპირველად ლიპარიტიანი, იგივე ლიპარტიანი, წარმოადგენდა არისტოკრატიულ გვარს, რომელიც, თავის მხრივ, ამ გვარის ფუძემდებლის – ვინმე ლიპარტიის სახელიდან იყო წარმომდგარი. ლიპარტიანთა ფეოდალური სახლი ფლობდა ორი ისტორიული პროვინციის – ოდიშისა და იმერეთის სასაზღვარო რაიონში, მდინარე ტეხურის შუა და ზემო წელზე მდებარე საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიას, რომელიც სალიპარტიანოს სახელით იყო ცნობილი. ლიპარტიანთა ფეოდალური სახლი წერილობით წყაროებში უკანასკნელად XVI საუკუნის II ნახევარში იხსენიება. მალე ლიპარტიანთა კუთვნილი სალიპარტიანოს ტერიტორია დადიანებმა ჩაიგდეს ხელში. მათ XVII საუკუნის დასაწყისში შემოიღეს ლიპარტიანის სამოხელეო ტიტული, რომლის პირველი მფლობელიც ოდიშის მცირეწლოვანი მთავრის ლევან II დადიანის (1611-1657 წწ.) ბიძა და სამთავროს დროებითი მმართველი – გიორგი ლიპარტიანი გახდა. აქედან მოყოლებული ლიპარტიანი ოდიშის სამთავროს უმაღლეს სამოხელეო ტიტულს წარმოადგენდა და სახელმწიფო მმართველობის სისტემაში მთავრის შემდეგ მეორე საფეხურზე მდგომ პირს გადაეცემოდა (ბერაძე 1964: 115-121, 126-130).³

თამაზ ბერაძის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებს არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმ საკითხის გადაწყვეტისათვის, თუ რას აღნიშნავს გურზის ლიპარიტიანობა – მის საგვარეულო კუთვნილებას თუ სამოხელეო ტიტულს.

თამაზ ბერაძის მოსაზრების თანახმად, ლიპარიტიანის სამოხელეო ტიტული XVII საუკუნის დასაწყისში იქნა შემოღებული და მას პირველად გიორგი ლიპარიტიანი ფლობდა. ამ მოსაზრების გათვალისწინებით, გურზის ლიპარიტიანის ტიტულის მიღება მხოლოდ გიორგი ლიპარიტიანის გარდაცვალების შემდეგ შეეძლო. უკანასკნელ პერიოდში XI საუკუნეში გადანერვილი ალავერდის ოთხთავის (A-484) 01r-02v-ზე შესრულებული გვიანდელი მინაწერის შესწავლის საფუძველზე, გავარკვეე, რომ გიორგი ლიპარტიანი 1632 წლის შემდგომ ახლოხანებში გარდაიცვალა (სურგულაძე 2019: 354). შესაბამისად, თუკი დავუშვებთ, რომ გურზის ლიპარიტიანობა მის სამოხელეო ტიტულს აღნიშნავს, მაშინ გამოვა, მან ეს ტიტული, ყველაზე ადრე, 1630-იან წლებში მიიღო. ამგვარ დაშვებასთან წინააღმდეგობაში მოდის გურზის ახლადმიკვლეული წარწერა, რომლის ქრონოლოგიის გათვალისწინებითაც ირკვევა, რომ გურზი XVI საუკუნის მოღვაწე იყო და ლიპარტიანის ტიტულის მიღების შესაძლო დროსთან ანუ 1630-იან წლებთან შედარებით, სულ მცირე, მესამედი საუკუნით უფრო ადრე ცხოვრობდა.

სამაგიეროდ, ყოველგვარი წინააღმდეგობა მოიხსნება, თუკი დავუშვებთ, რომ გურზის ლიპარიტიანობა მის საგვარეულო კუთვნილებას აღნიშნავს. ამგვარი დაშვების შემთხვევაში, გამოვა, რომ გურზი გვარად ლიპარიტიანი იყო და XVI საუკუნეში მოღვაწე ყველა სხვა ლიპარიტიანის მსგავსად, ლიპარიტიანთა საგვარეულოს ეკუთვნოდა. ჩემი დაკვირვებით, ეს დაშვება განსახილველი საკითხის გადაწყვეტის ერთადერთი შესაძლო ვარიანტია და ამიტომ გურზის ლიპარიტიანობა არა მისი სამოხელეო ტიტულის, არამედ საგვარეულო კუთვნილების მნიშვნელობით უნდა იქნეს გააზრებული.

ამგვარად, ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, დგინდება, რომ ახმეტის გორიჯვრის წარწერაში მოხსენიებული გურზი ოდიშში მოსახლე ლიპარიტიანთა ფეოდალური სახლის წევრი იყო.

გურზი ლიპარიტიანის ვინაობის გარკვევის შემდეგ ლოგიკურად დაისმის კითხვა: როგორ მოხვდა ახმეტის გორიჯვრის წარწერაში მოხსენიებული ოდიშელი ფეოდალი კახეთის სამეფოში?

სამწუხაროდ, დასმულ კითხვაზე საბოლოო პასუხის გაცემა, შესაბამისი მასალის უქონლობის გამო, ჯერჯერობით, არ შემოიძლია. კვლევის ამ ეტაპზე, შემოიძლია მხოლოდ გამოვთქვა ფრთხილი ვარაუდი.

ილია ანთელავას მიერ გარკვეულია, რომ 1597 წელს ოდიშის მთავრის მანუჩარ I დადიანის (1590-1611 წწ.) თანამეცხედრემ, კახეთის მეფის ალექსანდრე II-ის (1574-1605 წწ.) ასულმა, დედოფალმა ნესტან-დარეჯანმა ვაჟი – ოდიშის მომავალი მთავარი ლევან II დადიანი გააჩინა, თუმცა მშობიარობა ვერ გადაიტანა და გარდაიცვალა. დამწუხრებულმა ალექსანდრე II-ემ სიძეს შვილიშვილის მასთან გაგზავნა სთხოვა. მანუჩარ I-მა სიმამრს თხოვნა შეუსრულა და ვაჟი კახეთის სამეფოში გაამგზავრა. ლევან II პაპასთან რამდენიმე წელს დარჩა. 1601 წელს კახეთის სამეფო კარზე გადატრიალება მოხდა, ალექსანდრე II გადააყენეს, სამეფო ტახტი კი მისმა ვაჟმა, მეფე დავით I-მა (1601 წ.) დაიკავა. შექმნილ ვითარებაში მანუჩარ I-მა ვაჟის კახეთში დატოვება მიზანშეუწონლად მიიჩნია და ლევან II უკან, ოდიშის სამთავროში დააბრუნა (ანთელავა 1990: 33-39).

ჩემი ვარაუდით, გურზი ლიპარიტიანის კახეთის სამეფოში მოხვედრა მცირეწლოვანი ლევან II დადიანის მეფე ალექსანდრე II-ის კარზე ყოფნასთან უნდა იყოს დაკავშირებული. როგორც ჩანს, გურზი ლევან II-ის ამაღლაში შედიოდა და ოდიშის სამთავროდან კახეთში მანუჩარ I დადიანის ბრძანებით, ყრმა უფლისწულის თანმხლები პირის სტატუსით იყო გაგზავნილი.

თუ ჩემ მიერ გამოთქმული ვარაუდი სწორია, მაშინ ირკვევა არამხოლოდ ის, თუ როგორ მოხვდა გურზი ლიპარიტიანი კახეთის სამეფოში, არამედ ისიც, თუ რა პერიოდში იმყოფებოდა იგი კახეთში. ილია ანთელავას მიერ უფლისწულ ლევან II დადიანის მეფე ალექსანდრე II-ის კარზე ყოფნის ქრონოლოგია 1597 წლიდან 1601 წლამდე პერიოდით არის განსაზღვრული. შესაბამისად, დგინდება ისიც, რომ, გურზი ლიპარიტიანი კახეთის სამეფოში, სავარაუდოდ, 1597-1601 წლებში იმყოფებოდა.

ბ) გურზი ლიპარიტიანი და ლიპარიტიანთა ფეოდალური სახლი XV-XVII საუკუნეებში.

გურზი ლიპარიტიანის წარწერის გამოვლენას ძალზედ დიდი მნიშვნელობა აქვს ლიპარიტიანთა ფეოდალური სახლის ისტორიის შესწავლისათვის.

დღეისათვის ცნობილ წერილობით წყაროებში ლიპარიტიანთა საგვარეულოს შესახებ საკმაოდ მწირი ცნობებია შემონახული. ამ ცნობებს ქვემოთ ქრონოლოგიური მიმდევრობით წარმოვადგენ და თითოეულ ამ ცნობას შესაბამისი სისრულით განვიხილავ.

ჩვენამდე მოღწეული ყველაზე ადრეული წერილობითი წყარო, რომელშიც ლიპარიტიანთა ფეოდალური სახლი იხსენიება, XV საუკუნეს მიეკუთვნება. ეს არის იმერეთის მეფე ალექსანდრე II-ის (1484-1510 წწ.) მიერ თოფურიძეებისათვის მიცემული სასისხლო სიგელი, რომელიც ბოლო კვლევების თანახმად, 1484-1488 წლებით თარიღდება.⁴ დოკუმენტს ბოლოში დართული აქვს მოწმეთა ვრცელი ჩამონათვალი, რომელშიც, მაღალი რანგის სახელმწიფოს მოხელეებისა და წარჩინებული ფეოდალების გვერდით, შამადავლა ლიპარიტიანიც არის დასახელებული:

ამისნი მოწამენი არიან: თავად ღმერთი და კაცთაგან: ასპალარი ივანე ათაბაგი, ერისთავთა ერისთავი მანდატურთაუხუცესი დადიანი, სვანთა ერისთავი გურიელი, ფარიჯანიანი ელაშერ, ელაშერი ქილაძე, ამერიჯიბი ავჯაშერ, ციციშვილი დავით. სხვანი ჩუენი კარის ვაზირნი: შიოშ ფალავანდისშვილი, ფარნაოზ ფალავანდისშვილი, ბაგრატ ბარათაშვილი, თაიმურაზ ლაშ[ხ]ისშვილი, მამისმამა კუჭეიძე, ყელგრძელი ჩხეტიძე, გიორგი ერისთავი, კახაბერი ლომინაძე, როსტომ ჩივჭავაძე, ხაფილანდრო ლოლაბე[რიძე], ლომინი მიქელაძე, ფანუელ ლაფიციხუძე, საყან მაჭუტაძე, დემეტრე ბერიძე, ლომინი მახაძე, ჯოდერდი ჩლაჩაძე, მოსაით ჯარადაი ქორთოძე, შამადავლა ლიპარიტიანი,⁵ ელბადურ გოშოძე, ულაშარ ამუნასკირი, არღუნაი შარვაშიძე, ალთუმიშარ ამჩაბაძე, თუმელდი ყუდუსაძე (ხაზი, აქაც და ქვემოთაც, ჩემია – თ. ჯ.) (სურგულაძე 2014: 263).

თოფურიძეთა სასისხლო სიგელში მოხსენიებული შამადავლა ლიპარიტიანის ვინაობის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში ორი განსხვავებული მოსაზრებაა გამოთქმული. ამათგან, პირველი

მოსაზრება ექვთიმე თაყაიშვილს, ხოლო მეორე მოსაზრება თამაზ ბერაძეს ეკუთვნის.

ექვთიმე თაყაიშვილის აზრით, თოფურიძეთა სასისხლო სიგელში დასახელებული შამადავლა ლიპარტიანი და XV საუკუნის II ნახევრის ცნობილი ისტორიული მოღვაწე შამადავლა დადიანი ერთი და იგივე პირი იყო. მკვლევრის დაკვირვებით, შამადავლას მამამ, აგრეთვე, ცნობილმა ისტორიულმა მოღვაწემ, ლიპარიტ I დადიანმა, ვაჟს სამართავად სალიპარტიანო გადასცა, რის გამოც შამადავლა ლიპარტიანად იწოდებოდა (თაყაიშვილი 1891: 3).

თამაზ ბერაძის მოსაზრებით, თოფურიძეთა სასისხლო სიგელი, შუა საუკუნეების სხვა სასისხლო სიგელების მსგავსად, სანდო წერილობითი წყარო არ არის და ამიტომ მასზე დაყრდნობით, შეუძლებელია ითქვას, დოკუმენტში მოხსენებული შამადავლა ლიპარტიანი რეალური ისტორიული პირი იყო თუ არა (ბერაძე 1964: 116).⁶

ექვთიმე თაყაიშვილისა და თამაზ ბერაძის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები არაერთ საინტერესო თეზას თუ დაკვირვებას შეიცავს, თუმცა ამ მოსაზრებებს ვერ გავიზიარებ.

დავინწყებ ექვთიმე თაყაიშვილის მოსაზრებით. მე უკვე აღვნიშნე ზემოთ, რომ უკანასკნელი კვლევებით, თოფურიძეთა სასისხლო სიგელი 1484-1488 წლებით არის დათარიღებული. იმავდროულად, გონელი არახამიას მიერ არგუმენტირებულად არის გარკვეული, რომ შამადავლა დადიან-გურიელი 1475 წლის ივლისში გარდაიცვალა (არახამია 2003: 49). შესაბამისად, სრულებით ცხადია, რომ 1475 წელს გარდაცვლილი შამადავლა დადიან-გურიელი 1484-1488 წლებში შედგენილ დოკუმენტში მოწმედ ვერანაირად ვერ იქნება დასახელებული.

რაც შეეხება თამაზ ბერაძის მოსაზრებას. დღეისათვის დადგენილია, რომ ჩვენამდე მოღწეული სასისხლო სიგელების ერთი ნაწილი ნატყუარი არ არის და მათი ნამდვილობა რაიმე ეჭვს არ იწვევს. გარდა ამისა, დღეისათვის გარკვეულია ისიც, რომ სასისხლო სიგელების მეორე ნაწილი, რომელთა ნამდვილობა, დადასტურებული არ არის და ნატყუარ დოკუმენტებად მიიჩნევა, ისტორიული რეალიების შესახებ ღირებულ ცნობებს გვაწვდის და საყურადღებო წერილობით წყაროებს წარმოადგენს (არახამია 2017: 8-20). შესაბამისად, მხოლოდ ის ფაქტი, რომ შამადავლა ლიპარტიანი თოფურიძეთა სასისხლო სიგელშია მოხსენიებული, საკმარისი საფუძველი არ არის იმისათვის, რომ შამადავლა არარეალურ თუ გამოგონილ ისტორიულ პირად მივიჩნიოთ.

მაშასადამე, საკითხის შესწავლა აჩვენებს, რომ თოფურიძეთა სასისხლო სიგელში მოხსენებული შამადავლა ლიპარტიანი ლიპარტიანთა ფეოდალურ სახლს ეკუთვნოდა და დოკუმენტის ქრონოლოგიის გათვალისწინებით, XV საუკუნის II ნახევარსა და XVI საუკუნის დასაწყისში მოღვაწეობდა.

ლიპარტიანთა საგვარეულოს შესახებ შემდგომი პერიოდის ცნობებს ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ 1742-1745 წლებში შედგენილი „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ გვაწვდის. თხზულება მოგვითხრობს, რომ 1568 წელს დასავლეთ საქართველოს სამეფო ტახტის მაძიებელი იმერელი უფლისწული ხოსრო ვახტანგის ძე, ოდიშის მთავარ ლევან I დადიანსა (1533-1572 წწ.) და დიდ ლიხთიმერელ ფეოდალ ვარაზა ჭილაძესთან ერთად, იმერეთის მეფე გიორგი II-ეს (1565-1583 წწ.) თავს დაესხა და სოფელ იანეთთან გამართულ ბრძოლაში სასტიკად დამარცხდა. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, ამ სამხედრო მოქმედებებში მონაწილეობა მიიღო ვინმე ანონიმმა ლიპარტიანმაც, რომელიც ლევან I-ისა და ვარაზა ჭილაძის მსგავსად, უფლისწულ ხოსროს მომხრე იყო:

ამისთვის მოიმწო ვახტანგის ძის ძემ ხოსრომ დადიანი და ამან იშუელა ჭილაძე ვარაზა ლიპარტიანით ოდიშრით. ესენი ყოველნი ღალატად დაესხნენ გიორგი მეფესა იანეთს და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. ვერა რაი ავნეს გიორგი მეფესა. არამედ ივლტოდნენ იგინივე ქ(ორონიკონ)სა ჩფჳც (1568 წ.), ქარ(თულსა) სნვ (256+1312=1568 წ.) და მოისროდნენ მახვლითა (ქარაგმის გახსნა ჩემია – თ. ჯ.) (ყაუხჩიშვილი 1973: 815-816).

ლიპარტიანთა ფეოდალური სახლის შესახებ მომდევნო პერიოდის ინფორმაცია 1608 წელს გადაწერილი ხელნაწერის – ცაიშის II გულანის ექვს მინაწერშია შემონახული.⁷ ამ მინაწერებში მოხსენიებულია ლიპარტიანის ასული მანა, იგივე მანია, რომელიც ცაიშის II გულანის გადაწერის ერთ-ერთი ინიციატორი იყო და რომელიც, ხელნაწერის გადაწერის დასრულებამდე ანუ იმავე 1608 წელს გარდაიცვალა.

1. ცაიშის II გულანის ერთ-ერთი გადამწერის – გაბრიელ ნინიძის მიერ ხელნაწერის 87v-ზე შესრულებული მინაწერი:

ქ. სრულ იქმნა წმიდა ესე თვენი ჯელითა ფრიად ცოდვილისა გაბრიელ ნინიძისთა სახლსა სისკირიასსა, აღიწერა საყდარს ყულისკარს, ბატონის ჩემის ლიპარტიანის ქალის მანიას საფლავზედა. საუკუნომცა არს სახსენებელი და სუფევა მისი. ვინცა მისთვის შენდობა ბრძანო(თ), თქუცნცა შეგინდოს ღმერთმან. ამინ (არახამია 2009ბ: 177).

2. იმავე გაბრიელ ნინიძის მიერ ცაიშის II გულანის 1117r-ზე შესრულებული მინაწერი:

ღმერთო, მოიწსენე ლიპარტიანის ქალი მანია სასუფეველსა შენსა. ძმანო და მამანო, საყუარელნო უფლისა ჩუჴნისანო, ამის უცბად ჩხრეკისათჴს ნუ ვინ დაგუწყევთ, ახლათ ვისწავლეთ და ცაიშის ღვთისმშობლის გულანისათჴს არ იკადრებოდა, მაგრამ ჩემის ცოდვილის სულის სახსრათ და საოჴად გავბედეთ. ვინცა შეემთხვიოთ, შენდობასა ჰყოფდეთ ჩუჴნთჴს, ღვთისმოყვარენო. ვინცა შენდობა ბრძანოთ ჩუჴნთჴს, თქუცნცა ღმრთისაგან შენდობილ ხართ (არახამია 2009ბ: 177).

3. ცაიშის II გულანის ერთ-ერთი გადამწერის (?) მინაწერი: „ღ(მერთ)ო, მოიხსენე სასუფეველსა შენსა ლიპარტიანის ქალი მანაჲ, ოდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა, ა(მი)ნ“ (ქარაგმის გახსნა და პუნქტუაციის ნაწილი ჩემია – თ. ჯ.) (თაყაიშვილი 1914: 189).

4. ცაიშის II გულანის ერთ-ერთი გადამწერის (?) მინაწერი: „ღ(მერთ)ო, მოიწსენე ახლად მიცვალებული ლიპარტიანის ქალი მანა სასუფეველსა შენსა“ (ქარაგმის გახსნა ჩემია – თ. ჯ.) (თაყაიშვილი 1914: 189).

5. ცაიშის II გულანის ერთ-ერთი გადამწერის მინაწერი: „ღ(მერთ)ო მოიწსენე ლიპარტიანის ქალი მანაჲ“ (ქარაგმის გახსნა ჩემია – თ. ჯ.) (თაყაიშვილი 1914: 189).

6. ცაიშის II გულანის ერთ-ერთი გადამწერის მინაწერი:

აღიწერა წ(მიდა)ჲ ესე გულანი ს(ა)ხლსა სისკირია პაატისასა ბრძანებითა ღ(მრთ)ის(ა)თა, გულსმოდგინებითა და ჯელის წყობითა ლიპარტიანის ქალის მანიასითაჲ და ამას წელსა მიიცვალა და ვინც მისთვის შენდობა ჰყოთ, თქვენცა შეგინდოს ღ(მერთმან). საუკუნომცა სახსენებელი და სუფევა მისი, ა(მი)ნ (ქარაგმის გახსნა და პუნქტუაციის ნაწილი ჩემია – თ. ჯ.) (თაყაიშვილი 1914: 189).

ლიპარტიანის ასული მანა, ცაიშის II გულანის მინაწერების გარდა, კიდევ ერთი ხელნაწერის – ჟამნის (A-761) ძირითადი ტექსტის ხელით შესრულებულ ორ სავედრებელ მინაწერშიც არის მოხსენიებული (შდრ.: ჟორდანია 1897: 356); (ჟორდანია 1902: 214); (ქაფიაშვილი 1994: 78). მინაწერები გვაუწყებს, რომ ჟამნი საკუთრივ მანას მიერ არის გადანუსხული:

1. „ღ(მერთ)ო, შ(ეიწყალ)ე ამის უცბად მწერალი, ლ[იპა]რტიანი[ს] ქ[ა]ლი მანია. ვინცა შენდობა ბრძანო[თ], თქ(უ)ნცა შეგინდოს ღ[მერთმან], ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-761: 104v-105r).

2. „ღ(მერთ)ო, [მ]ოიწს[ე]ნე [ა]მის უცბად[დ] | მწერალი, ლი[პარტი]ანი[ს] ქა[ლი] მანიაჲ ს(ა)ს(უ)ფ[ე] ვ(ე)ლსა შ(ე)ნ[სა], ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-761: 127v).

ზემოთ ციტირებულ წერილობით წყაროებში მოხსენიებული პირების, ერთი მხრივ, ვახუშტი ბაგრატიონის „აღწერა სამეფოსა საქართველოსაში“ დასახელებული ანონიმი ლიპარტიანის, ხოლო, მეორე მხრივ, ცაიშის II გულანისა და ჟამნის მინაწერებში ნახსენები მანა ლიპარტიანის, ნათესაური ურთიერთმიმართების საკითხით საგანგებოდ დაინტერესდა თამაზ ბერაძე. მკვლევარმა გაითვალისწინა ის გარემოება, რომ იანეთის ბრძოლის მონაწილე ანონიმი ლიპარტიანი და მანა ლიპარტიანის მამა, რომლის სახელიც მანასთან დაკავშირებულ წერილობით წყაროებში მითითებული არ არის, დაახლოებით, ერთსა და იმავე პერიოდში ცხოვრობდნენ და გამოთქვა მოსაზრება, რომ ეს ორი ანონიმი ლიპარტიანი, ერთი და იგივე პირი უნდა ყოფილიყო (ბერაძე 1964: 116).

თამაზ ბერაძის მიერ გამოთქმული მოსაზრება ლოგიკური და დამაჯერებელია. შესაბამისად, დგინდება, რომ ვახუშტი ბაგრატიონის „აღწერა სამეფოსა საქართველოსაში“ დასახელებული ანონიმი ლიპარტიანი ცაიშის II გულანისა და ჟამნის მინაწერებში მოხსენიებული მანა ლიპარტიანის მამა იყო. გარდა ამისა, დგინდება ისიც, რომ მანას მამა, ერთი მხრივ, იანეთის ბრძოლის (1568 წ.), ხოლო, მეორე მხრივ, მანას გარდაცვალების (1608 წ.), დროის გათვალისწინებით, XVI საუკუნის შუახანებსა და II ნახევარში მოღვაწეობდა. რაც შეეხება თავად მანას, იგი XVI საუკუნის II ნახევრისა და XVII საუკუნის დასაწყისის მოღვაწე იყო.

ლიპარიტიანთა საგვარეულოს შესახებ შემდგომი პერიოდის ცნობებს სამი წერილობითი წყარო გვანვძის. ესენია: 1. 1054 წელს გადაწერილი ალავერდის ოთხთავის (A-484) 03r-ზე შესრულებული გვიანდელი მინაწერი, რომელიც უცნობი პირის მიერ 1632 წლის ახლოხანებშია დაწერილი; 2. ანონიმი ქართველი ისტორიკოსის მიერ 1730-იან წლებში შედგენილი „ცხოვრებაჲ საქართველოჲსა“, იგივე „პარიზის ქრონიკა“; და 3. ქართლის კათოლიკოს ანტონ I ბაგრატიონის (1744-1756, 1763-1788 წწ.) მიერ 1768-1769 წლებში შედგენილი ჰაგიოგრაფიული თხზულება „შესხმა და მოთხრობა ლუარსაბ და ვნებათა წმიდისა დიდისა მონაშისა ლუარსაბ მეორისა, მეფისა საქართველოჲსა“. მოვითან ამ წერილობითი წყაროების შესაბამის ფრაგმენტებს.

1. ალავერდის ოთხთავის გვიანდელი მინაწერი: „ტყუჴობ<ა>[ა]სა შ(ინ)ა აღსრ(უ)ლ(ე)ბ(უ)ლსა დედოფ(ა)ლსა, ლიპარიტიანის ას(უ)ლსა თამარს ღ(მერთმან) შ(ეუნდვ)ნ(ე)ს“ (სურგულაძე 2019: 354).

2. ანონიმი ისტორიკოსის „ცხოვრებაჲ საქართველოჲსა“:

იმავე ქორონიკონსა sjg (293+1312=1605 წ.) მეფე გიორგი ქართლისა მეჯვრისხევს იდგა; და თაფლი მიართვეს და შიგ ფუტკარი ჩაჴყოლოდა. გიორგი მეფემ რომ ჩაიდგა ლუკმა პირში, უცებად ფუტკარი შეჴყვა თაფლსა, უცა ენაზედ, და გაუსივდა ენა და მოკვდა გიორგობისთვის z (7), დღესა პარასკევსა; წამოიღეს და დამარხეს მცხეთას საპატრიარქოსა საყდარს სვეტს ცხოველში. იტირეს და იგლოვეს ქართველთა და ცოლმან მისმან გიორგი ლიპარიტიანის ასულმან დედოფალმან თამარ და ძემან მ[ა] თმან ლუარსაბ (ალასანია 1980: 63).

და მეფენი ქართლისა და კახეთისანი, მეფე თეიმურაზ (კახეთის მეფე თეიმურაზ I (1606-1648 წწ.) – თ. ჯ.) და მეფე ლუარსაბ წარვიდენ ლიხთ-იმერითს და დედამან მეფის ლუარსაბისამ თამარ დედოფალმან თქვა: „ბევრი სიკეთის მეტი არავისზე დამიშავებია რაო. ჩემი შვილი არას მიჴერებდაო, დედაკაცი ვარო. არც ყაენს მართებს ჩემზე ავიო – ნამსახური ვარო, – არც ქართველთაო“. წასვლა არ დააპირა და დგომა რომ მოინდომა, ზოგიერთი ქართველი ურიგოდ დარჩნევ, ბევრი რამ გამოართვეს. ველარ დადგა, წავიდა დიდის მორჴმით. დაედევნენ ზემო ქართლის დარბაისელ აზნაურნი თუ ვინცა-ვინ, ჴერთახევში დაენივნენ და საქონელი წაართვეს. მრავალი დაეკარგა, და უჴატიურათ მიეჴყრნენ. და ვინცა-ვინ ახლდა, ვინ უნდოდა, ქართველთ წაატანეს, ვინც არა და დააბრუნეს. და მეფემან გიორგიმ (იმერეთის მეფე გიორგი III-ემ (1604-1639 წწ.) – თ. ჯ.) შეინწყნარა მეფე ლუარსაბ და ბატონი თეიმურაზ სიხარულით. და დედ[ოფ]ალი თამარ თავის სამშობლოს სალიპარიტიანოს მივიდა და პატივი სცეს და დააყენეს (ალასანია 1980: 80).

და ვითაც სარუ-ხოჯისაგან (ირანის შაჰ აბას I-ის (1587-1629 წწ.) მიერ გამოგზავნილი მოხელისაგან – თ. ჯ.) მოტყუებულ შეიქნა მეფე ლუარსაბ ყმანვილკაცობით, წამოვიდა ყაენთან (შაჰ აბას I-თან – თ. ჯ.). უშალა დედამა, მაგრა აღარ დაიშალა: გარდმოვიდა ზემო ქართლს. ბატონი თეიმურაზ იქივ იმერეთს დადგა. და მეფის ლუარსაბის დედა, დედოფალი თამარი იქივ სალიპარიტიანოს დადგა. და მეფე ლუარსაბ ზემო ქართლს მოვიდა (ალასანია 1980: 83).

3. კათოლიკოს ანტონ I-ის მეფე ლუარსაბ II-ის „წამება“:

გიორგი მეათემან, კეთილმსახურმან მეფემან ქართულთამან, დავითიან-ბაგრატოვანმან, ძემან სიმეონ დიდისამან, შობილმან დედოფლისაგან, ასულისა კახთა მეფისა – ლეონ დიდისა, იქორწინა ჩინებულისა მთავრისა ლიპარიტიანის ასულისა თანა, ზედწოდებით თამარის, წესითა ქრისტიანეთათა კეთილმსახურებითა... (გაბიძაშვილი, ქავთარია 1980: 45).

როგორც ვხედავთ, ციტირებულ წერილობით წყაროებში პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ ცნობილი ისტორიული პირი, ქართლის მეფე გიორგი X-ის (1600-1606 წწ.) მეუღლე და ქართლის მეფე ლუარსაბ II-ის (1606-1615 წწ.) დედა – დედოფალი თამარი წარჩინებული ლიხთიმერელი ფეოდალის – გიორგი ლიპარიტიანის ასული იყო.

დედოფალ თამარის საგვარეულო კუთვნილებისა და მისი მამის ვინაობის შესახებ დღეისათვის ორი განსხვავებული მოსაზრებაა გამოთქმული. ამათგან, პირველი მოსაზრება კონსტანტინე გრიგოლიას, ხოლო მეორე მოსაზრება გონელი არახამიას ეკუთვნის.

კონსტანტინე გრიგოლიას მოსაზრებით, დედოფალი თამარი საგვარეულო წარმომავლობით დადიანთა ფეოდალურ სახლს ეკუთვნოდა და ოდიშის მთავრის მამია IV დადიანის (1573-1578, 1582-1590 წწ.) უმცროსი ვაჟის, ზემოთ უკვე არაერთგზის ნახსენები ისტორიული პირის – გიორგი ლიპარიტიანის

ასული იყო (გრიგოლია 1953: 51-56).⁸

გონელი არახამიას მოსაზრებით, შეუძლებელია, რომ გიორგი მამიას ძე ლიპარიტიანი და დედოფალი თამარი მამა-შვილი ყოფილიყვნენ, რადგან ისინი, დაახლოებით, ერთი ასაკისანი იყვნენ: გიორგი, ყველაზე ადრე, 1575 წელს, ხოლო თამარი, ყველაზე გვიან, 1578-1579 წლებში იყო დაბადებული. მკვლევრის აზრით, თამარი დადიანების საგვარეულოს ეკუთვნოდა, ოღონდ იგი არა გიორგი მამიას ძე ლიპარიტიანის, არამედ ამ უკანასკნელის ბიძის (მამის ძმის), ოდიშის მთავარ გიორგი III დადიანის (1572-1573, 1578-1582 წწ.) ასული იყო. გონელი არახამიას დაკვირვებით, გიორგი III მისი ცხოვრება-მოღვაწეობის გარკვეულ ეტაპზე სალიპარიტიანოს სახელით ცნობილ მამულს ფლობდა, რის გამოც თავად გიორგი III ლიპარიტიანად, ხოლო თამარი ლიპარიტიანის ასულად იწოდებოდა. დასასრულ, აღვნიშნავ იმასაც, რომ მკვლევრის აზრით, თამარი და ზემოთ უკვე არაერთგზის ნახსენები მანა ლიპარიტიანი, მათი ცხოვრების დროის გათვალისწინებით, დები იყვნენ (არახამია 2009ა: 27-29); (არახამია 2014: 462).

ზემოთ მოყვანილი მოსაზრებების დეტალური ანალიზი, პირველ ყოვლისა, აჩვენებს, რომ გონელი არახამიას მიერ კონსტანტინე გრიგოლიას მოსაზრების საპირისპიროდ მოტანილი არგუმენტი სწორია და შეუძლებელია, დედოფალი თამარი, დაახლოებით, მისივე თანამოასაკის – გიორგი მამიას ძე ლიპარიტიანის ასული ყოფილიყო.

რაც შეეხება თავად გონელი არახამიას მოსაზრებას, რომ დედოფალი თამარი გიორგი III დადიანის ასული იყო. ამ საკითხის თაობაზე მკვლევრისაგან განსხვავებული მოსაზრება მაქვს და ვფიქრობ, რომ თამარი გიორგი III-ის ასული არ იყო. ამგვარი დასკვნისაკენ ორი ძირითადი გარემოება მიბიძგებს:

1. გონელი არახამიას დაკვირვებით, გიორგი III მისი ბიოგრაფიის გარკვეულ ეტაპზე სალიპარიტიანოს მამულს ფლობდა და ლიპარიტიანის წოდებას ატარებდა. მკვლევრის ეს დაკვირვება წერილობითი წყაროების ჩვენებით შემაგრებული არ არის, რადგან დღეისათვის უცნობია რაიმე წერილობითი წყარო, რომელიც გიორგი III-ის მიერ სალიპარიტიანოსა და ლიპარიტიანის წოდების ფლობის ფაქტს პირდაპირ ან ირიბად დაადასტურებს. შესაბამისად, თამარის გიორგი III-ის ასულად მიჩნევამდე, ჯერ იმის დასაბუთებაა საჭირო, რომ გიორგი III ლიპარიტიანის წოდებას ნამდვილად ფლობდა.

2. რომც დავუშვათ კიდეც, რომ გიორგი III სალიპარიტიანოს მამულსა და ლიპარიტიანის წოდებას მართლაც ფლობდა, მას თამარის მამად მაინც ვერ მივიჩნევთ. დღეისათვის დადგენილია, რომ გიორგი III-ეს 1578 წლიდან მის გარდაცვალებამდე ანუ 1582 წლამდე ოდიშის მთავრის თანამდებობა ეკავა და დადიანად იწოდებოდა. შესაბამისად, თუკი თამარი მართლაც გიორგი III-ის ასული იყო, მაშინ იგი 1578-1582 წლების შემდგომი პერიოდის ტექსტებში, მათ შორის, ზემოთ ციტირებულ სამ წერილობით წყაროში, არა ლიპარიტიანის, არამედ აუცილებლად დადიანის ასულად უნდა ყოფილიყო მოხსენიებული.

3. იმ ფაქტს, რომ თამარ ლიპარიტიანი დადიანების ფეოდალურ სახლს არ ეკუთვნოდა და ოდიშის იმჟამინდელ მთავარ – მანუჩარ I დადიანს ბიძაშვილად (მამის ძმის შვილად) არ ერგებოდა, დამატებით, ადასტურებს ანონიმი ისტორიკოსის „ცხოვრებაჲ საქართველოჲსას“ ერთი ფრაგმენტი, სადაც, 1609 წლის შემდგომი ახლოხანების მოვლენების გადმოცემისას, პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ თამარს სურდა „დადიანს დამოყვრებოდა“ ანუ თავისი ვაჟი – მეფე ლუარსაბ II მანუჩარ I დადიანის ასულზე, შემდგომში ქართლის დედოფალ მარიამ დადიანზე დაექორწინებინა:

და მოურავი (გიორგი სააკაძე – თ. ჯ.) მას უკან კიდევ მეფის დედას (დედოფალ თამარს – თ. ჯ.) შეეხვეწა: „თქვენი შვილი არ მეშვებაო, დას მთხოვსო და მე ჩემის ნებით არ ვაძლევო, არ ღირსვარ იმის მოყვრობასო, და თქვენ დაუშალეთო კარგის საქმიეთაო, და ჩემი თავი და ძმა და შვილი გვიმსახურეთ, გვერდს გვიახლენითო“. უბრძანა დედოფალმან: „მე არას მიჯერებს ჩემი შვილიო, თორემ დადიანის ვემოყვრებოდიო. და შენ ხომ ერთგული ხარ ჩვენი, და მაგან იცის, რომელიც უჯობდეს, მე ცუდათ ნუ გამრჯიო (ალასანია 1980: 72).

ამგვარად, კონსტანტინე გრიგოლიასა და გონელი არახამიას მიერ გამოთქმული მოსაზრებების განხილვა აჩვენებს, რომ დედოფალი თამარი არც გიორგი მამიას ძე ლიპარიტიანის ასული იყო და

არც გიორგი III დადიანისა.

დედოფალ თამარის საგვარეულო კუთვნილებისა და მისი მამის ვინაობის დადგენის, აგრეთვე, თამარის, იანეთის ბრძოლის მონაწილე ანონიმი ლიპარიტიანისა და მანა ლიპარიტიანის ნათესაური ურთიერთმიმართების საკითხების გარკვევისათვის გასათვალისწინებელია ორი ძირითადი გარემოება:

1. თამარი, ყველაზე გვიან, 1578-1579 წლებში დაიბადა და 1629 წლის წინარე ახლობანებში, ირანის შაჰის აბას I-ის (1587-1629 წწ.) ტყვეობაში გარდაიცვალა.⁹

2. თამაზ ბერაძის მიერ გარკვეულია, რომ ლიპარიტიანი XVII საუკუნის დასაწყისამდე გვარს, ხოლო XVII საუკუნის დასაწყისიდან სამოხელეო წოდებას აღნიშნავდა.

ამ ორი გარემოების ურთიერთშეპირისპირების საფუძველზე, საბოლოოდ დგინდება შემდეგი:

ა) დედოფალი თამარი და მისი მამა – გიორგი ლიპარიტიანი არა დადიანთა ფეოდალურ სახლს, არამედ ლიპარიტიანთა ფეოდალურ სახლს ეკუთვნოდნენ.

ბ) თამარი, მისი დაბადებისა (1578-1579 წწ-მდე) და გარდაცვალების (1625 წ-მდე) დროის გათვალისწინებით, XVI საუკუნის დასასრულსა და XVII საუკუნის I მესამედში მოღვაწეობდა.

გ) გიორგი ლიპარიტიანი, თამარის ცხოვრების დროის გათვალისწინებით, XVI საუკუნის შუახანებსა და II ნახევარში მოღვაწეობდა.

დ) თამარის მამა გიორგი ლიპარიტიანი და იანეთის ბრძოლის (1586 წ.) მონაწილე ანონიმი ლიპარიტიანი, მათი ცხოვრების დროის გათვალისწინებით, ერთი და იგივე პირი იყო.

ე) მანა ლიპარიტიანი, მისი გარდაცვალების დროის (1608 წ.) გათვალისწინებით, გიორგი ლიპარიტიანის ასული და თამარის უფროსი და იყო.

მაშასადამე, ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ირკვევა, რომ აქამდე ცნობილ წერილობით წყაროებში მოხსენიებულია ლიპარიტიანთა ფეოდალური სახლის ოთხი წევრი, რომლებიც XV-XVII საუკუნეებში ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ. ესენი არიან:

1. შამადავლა ლიპარიტიანი (XV ს-ის II ნახ. – XVI ს-ის დასაწყ.).
2. გიორგი ლიპარიტიანი, მამა მანა და თამარ ლიპარიტიანებისა (XVI ს-ის შუახან. და II ნახ.).
3. მანა ლიპარიტიანი, უფროსი ასული გიორგი ლიპარიტიანისა (XVI ს-ის II ნახ. – 1608 წ.).
4. თამარ ლიპარიტიანი, უმცროსი ასული გიორგი ლიპარიტიანისა (1578 წ-ის წინარე ახლობან. – 1629 წ-ის წინარე ახლობან.).

გორიჯვრის არქიტექტურული კომპლექსის ტერიტორიაზე ახალი წარწერის გამოვლენის შემდეგ ჩვენთვის ცნობილი ხდება ლიპარიტიანთა ფეოდალური სახლის კიდევ ერთი, აქამდე უცნობი წევრი – გურზი ლიპარიტიანი, რომელმაც კომპლექსში საკმაოდ ფართომასშტაბიანი სააღმშენებლო სამუშაოები ჩაატარა (ამის შესახებ დანვრილებით იხ. ქვემოთ).

გურზი ლიპარიტიანისა და ლიპარიტიანთა ფეოდალური სახლის სხვა, დღეისათვის ცნობილი წევრების ნათესაური ურთიერთმიმართების საკითხის გარკვევისათვის გასათვალისწინებელია შემდეგი გარემოებები:

ა) გორიჯვრის არქიტექტურული კომპლექსის ტერიტორიაზე მიკვლეულ წარწერაში გურზი ლიპარიტიანის გვარით არის მოხსენიებული. ეს გარემოება ცალსახად მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ გურზი, მისი ცხოვრება-მოღვაწეობის გარკვეულ ეტაპზე, ლიპარიტიანთა საგვარეულოს უფროსი იყო. სხვა შემთხვევაში, იგი ლიპარიტიანის გვარს ვერ მიიღებდა, რადგან შუა საუკუნეების საქართველოში მიღებული ფეოდალური ეტიკეტის თანახმად, გვარის ტარების უფლება მხოლოდ და მხოლოდ ფეოდალური სახლის პირველი პირის პრეროგატივა იყო.

ბ) მე უკვე გავარკვეე ზემოთ, რომ გურზი ლიპარიტიანი XVI საუკუნის მოღვაწე იყო. გარდა ამისა, ზემოთ ვივარაუდე ისიც, რომ გურზი მანუჩარ I დადიანის მიერ სიმამართან, ალექსანდრე II-სთან აღსაზრდელად გაგზავნილი ყრმა უფლისწულის – ლევან მანუჩარის ძის ამაღლაში შედიოდა და კახეთის სამეფოში 1597-1601 წლებში იმყოფებოდა. თუ ეს ვარაუდი სწორია, მაშინ გამოდის, რომ გურზი არა, ზოგადად, XVI საუკუნეში, არამედ XVI საუკუნის II ნახევარსა და XVII საუკუნის დასაწყისში მოღვაწეობდა.

გ) თამაზ ბერაძის ზემოთ მოხმობილი მოსაზრების თანახმად, XVII საუკუნის დასაწყისში, მას შემდეგ, რაც დადიანები სალიპარტიანოს დაუფლნენ, შემოღებულ იქნა ლიპარტიანის სამოხელეო ტიტული, რომლის პირველი მფლობელიც მანუჩარ I დადიანის უმცროსი ძმა – გიორგი მამიას ძე გახდა. დღეისათვის უცნობია, თუ ზუსტად რატომ და როგორ აღმოჩნდა ლიპარტიანთა საგვარეულოს კუთვნილი ტერიტორია დადიანების ხელში, თუმცა სრულებით ნათელია, რომ ლიპარტიანის ტიტულის შემოღების დროს ლიპარტიანთა ფეოდალური სახლი უკვე ამოვარდნილი იყო. შესაბამისად, ირკვევა, რომ გურზი ლიპარტიანი XVII საუკუნის დასაწყისზე უფრო მოგვიანო პერიოდის მოღვაწე ვერ იქნებოდა.

ჩემი დაკვირვებით, აქ მოხმობილი გარემოებებიდან ლოგიკურად გამომდინარეობს ორი ძირითადი დასკვნა:

1. გურზი ლიპარტიანი, მისი ცხოვრება-მოღვაწეობის სავარაუდო დროის (XVI ს-ის II ნახ. – XVII ს-ის დასაწყ.) გათვალისწინებით, გიორგი ლიპარტიანის ვაჟი და მანა და თამარ ლიპარტიანების ძმა იყო.

2. გურზი ლიპარტიანი, სავარაუდოდ, თავისი ფეოდალური სახლის ბოლო უფროსი იყო და მისი გარდაცვალების შემდეგ ლიპარტიანთა საგვარეულომ საერთოდ შეწყვიტა არსებობა.

3. გურზი ლიპარტიანის წარწერა და გორიჯვრის არქიტექტურული კომპლექსის ისტორიის საკითხები

ა) გურზი ლიპარტიანის მიერ გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში სატრაპეზოსა და გალავნის აღშენება.

გურზი ლიპარტიანი წარწერაში მოგვითხრობს, რომ გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში ორი ნაგებობა – „ტრაპეზნი“ ანუ სატრაპეზო და გალავანი ანუ თავდაცვითი ზღუდე აღაშენა: „...ავაშენე ტრაპეზნი და გალავანი... მე, გურზი ლიპარტიანმან“.

გურზი ლიპარტიანის მიერ აღშენებული ორი ნაგებობიდან ერთ-ერთი – გალავანი გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში დღემდე იხილვება. მართალია, გალავანი თითქმის მთლიანად დანგრეულია, მაგრამ მისი შემორჩენილი ფრაგმენტები საშუალებას გვაძლევს, პრაქტიკულად, სრული სახით აღვადგინოთ ამ თავდაცვითი ზღუდის მოხაზულობა და თავდაპირველი იერსახე.

გალავანი, რიყისა და ნატეხი ქვით, დულაბზეა ნაგები. მას ოთხკუთხა, თითქმის კვადრატის მოხაზულობა აქვს და დაახლოებით, 0,3-0,5 ჰექტარ ფართობს შემოფარგლავს. გალავნის კედლების სისქე, მისი შემორჩენილი ფრაგმენტების მიხედვით, მინიმუმ, 85 სმ-ს შეადგენდა. გალავანში შესასვლელი კარიბჭე, სავარაუდოდ, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში იყო მოწყობილი. აღსანიშნავია, რომ XIX საუკუნის მიწურულისათვის გალავანი ჯერ კიდევ არ იყო დანგრეული და ის გაზეთ „დროებაში“ დაბეჭდილ 1885 წლის კორესპოდენციაში „ციხე-გალავნის“ სახელით არის მოხსენიებული: „ტაძარი ტყით არის შემოხრული და გარშემო ციხე გალავანი არტყია“ (მეთვალყურე 1885: 3).

გურზი ლიპარტიანის მიერ აღშენებული მეორე ნაგებობის – სატრაპეზოს ზუსტი ლოკალიზაცია, ჯერჯერობით, ვერ ხერხდება. მართალია, გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში რამდენიმე დანგრეული ნაგებობაა გამოვლენილი, თუმცა ამ ნაგებობების საფუძვლიან არქეოლოგიურ შესწავლამდე რომელიმე მათგანის გურზის მიერ აღშენებულ სატრაპეზოსთან გაიგივება შეუძლებელია.

გურზი ლიპარტიანის წარწერაში გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში ჩატარებული სააღმშენებლო სამუშაოების აღსანიშნავად გამოყენებულია სიტყვა „აშენება“. ამასთან, წარწერაში დაზუსტებული არ არის, თუ რას გულისხმობს ეს სიტყვა – ახალი შენობის აგებას თუ ძველი ნაგებობის განახლებას.

სიტყვა „აშენების“ შინაარსის სწორად გააზრებას არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმ საკითხის გადაწყვეტისათვის, თუ, სახელდობრ, რა სახის სააღმშენებლო სამუშაოები ჩაატარა გურზი ლიპარტიანმა გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში. მართლაც, თუ სიტყვა „აშენება“ ახალი შენობის აგებას

გულისხმობს, მაშინ გამოდის, რომ ძველად კომპლექსში სატრაპეზო და გალავანი არ არსებობდა და ეს ნაგებობები გურზიმ ალაშენა, ხოლო თუ ეს სიტყვა ძველი შენობის განახლებას გულისხმობს, მაშინ გამოდის, რომ კომპლექსში სატრაპეზო და გალავანი ადრეც არსებობდა, თუმცა ეს ნაგებობები დაძველებული თუ დაზიანებული იყო და ისინი გურზიმ საფუძვლიანად განაახლა.

სამწუხაროდ, ჩემს ხელთ არსებული მასალა ამ საინტერესო საკითხის საბოლოოდ გადაწყვეტის საშუალებას არ მაძლევს. მიუხედავად ამისა, ვითვალისწინებ იმ გარემოებას, რომ გურზი ლიპარიტიანის წარწერა მეორადი გამოყენების ქვის ფილაზეა ამოკვეთილი და გამოვთქვამ ვარაუდს, რომ წარწერაში დადასტურებული სიტყვა „აშენება“ გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში ადრევე არსებული, ოღონდ დაძველებული თუ დაზიანებული სატრაპეზოსა და გალავნის საფუძვლიან განახლებას უნდა გულისხმობდეს.

ცალკე მსჯელობის საგანია გურზი ლიპარიტიანის მიერ გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში ჩატარებული სააღმშენებლო სამუშაოების მასშტაბები. აღნიშნული საკითხის გარკვევაში დახმარებას გვინევს გალავანი, რომელიც გურზის მიერ არის აგებული თუ განახლებული. ჩვენ უკვე ვნახეთ ზემოთ, რომ გალავანი საკმაოდ მძლავრ და შთამბეჭდავ თავდაცვით ნაგებობას წარმოადგენს. შესაბამისად, დგინდება ისიც, რომ გურზიმ კომპლექსში საკმაოდ ფართომასშტაბიანი სააღმშენებლო სამუშაოები ჩაატარა.

გურზი ლიპარიტიანის მიერ გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში სატრაპეზოსა და გალავნის აღშენებასთან დაკავშირებული საკითხების განხილვის ბოლოს აუცილებლად უნდა შევეხო ამ ნაგებობათა დათარიღების საკითხს.

მე უკვე გავარკვია ზემოთ, რომ გურზი ლიპარიტიანის წარწერა XVI საუკუნეს მიეკუთვნება. შესაბამისად, დგინდება ისიც, რომ გურზის მიერ გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში აგებული თუ განახლებული სატრაპეზო და გალავანი იმავე XVI საუკუნით თარიღდება.

მაშასადამე, ირკვევა, რომ გურზი ლიპარიტიანმა XVI საუკუნეში, სავარაუდოდ, 1597-1601 წლებში, გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში საკმაოდ მასშტაბური სააღმშენებლო სამუშაოები ჩაატარა. კერძოდ, გურზიმ აქ ააგო თუ განაახლა ორი ნაგებობა: 1. სატრაპეზო, რომლის ადგილმდებარეობაც, ჯერჯერობით, დაუდგენელია; და 2. გალავანი, რომელმაც ჩვენამდე ფრაგმენტული სახით მოაღწია.

ბ) გურზი ლიპარიტიანის წარწერის თავდაპირველი ადგილმდებარეობა.

მე უკვე აღვნიშნე ზემოთ, რომ გურზი ლიპარიტიანის წარწერა XIX საუკუნის მიწურულს სამრეკლოს შესასვლელის ზემოთ იყო ჩადგმული, 2021 წელს გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში ჩატარებული სარეაბილიტაციო სამუშაოების მონაწილეებმა კი მას სამრეკლოს სამხრეთ ფასადთან, შესასვლელის მიმდებარედ მიაკვლიეს.

გურზი ლიპარიტიანის წარწერის მიკვლევის ადგილის გათვალისწინებით, თითქოს უნდა ვიფიქროთ, რომ წარწერა იმთავითვე სამრეკლოს ეკუთვნოდა, თუმცა, ამგვარი მოსაზრების გამოთქმის შესაძლებლობას თავად წარწერა გამორიცხავს.

გურზი ლიპარიტიანი წარწერაში, ერთი მხრივ, მოგვითხრობს, რომ გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში სატრაპეზო და გალავანი ალაშენა, ხოლო, მეორე მხრივ, ამ ნაგებობებს მრავლობით რიცხვში გადმოცემული ნაცვალსახელ „ესენი“-თ აღნიშნავს: „.....ავაშენე ტრაპეზნი და გალავანი ესენი მე, გურზი ლიპარიტიანმან“.

ის გარემოება, რომ გურზი ლიპარიტიანი წარწერაში მის მიერ აგებულ სატრაპეზოსა და გალავანს ნაცვალსახელ „ესენი“-თ მოიხსენიებს, ცალსახად მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ წარწერა თავდაპირველად გურზის მიერ აღშენებულ ერთ-ერთ ნაგებობას – სატრაპეზოსა თუ გალავანს ან კიდევ, მათ დამაკავშირებელ რაიმე არქიტექტურულ სტრუქტურას ეკუთვნოდა.

ბევრად უფრო რთულად გადასაწყვეტია ის საკითხი, თუ გურზი ლიპარიტიანის მიერ აღშენებული ნაგებობის კონკრეტულად რომელ ნაწილში იყო წარმოდგენილი გურზის წარწერა.

სამწუხაროდ, გურზი ლიპარიტიანის მიერ აღშენებული ორი ნაგებობიდან ერთ-ერთმა ნაგებობამ – გალავანმა ჩვენამდე მხოლოდ ნანგრევების სახით მოაღწია, ხოლო მეორე ნაგებობა – სატრაპეზო საერთოდ არ არის ლოკალიზებული. აღნიშნული მიზეზების გამო, გურზის წარწერის თავდაპირველი

ზუსტი ადგილმდებარეობის დადგენა, ჯერჯერობით, ვერ ხერხდება. საკითხის შესწავლის ამ ეტაპზე, შემოძლია მხოლოდ ვივარაუდო, რომ წარწერა, უფრო ზუსტად კი, წარწერის შემცველი მეორადი გამოყენების ქვის ფილა, შესაბამისი ნაგებობის საფასადო კედლის წყობაში იყო ჩაშენებული.

მაშასადამე, ირკვევა, რომ გურზი ლიპარიტიანის წარწერა თავდაპირველად გურზის მიერ აღშენებულ ერთ-ერთ ნაგებობას – სატრაპეზოს, გალავანს ან მათ დამაკავშირებელ არქიტექტურულ სტრუქტურას ეკუთვნოდა და, სავარაუდოდ, ამ ნაგებობის საფასადო კედლის წყობაში იყო ჩადგმული. გარდა ამისა, ირკვევა ისიც, რომ გარკვეული დროის შემდეგ წარწერას ადგილი უცვალეს და არაუგვიანეს XIX საუკუნის მიწურულისა, სამრეკლოს შესასვლელის თავზე ჩადგეს.

გ) გორიჯვრის არქიტექტურული კომპლექსის რაობა.

გორიჯვრის არქიტექტურული კომპლექსის რაობის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში აქამდე რაიმე მოსაზრება გამოთქმული არ ყოფილა.

გურზი ლიპარიტიანის წარწერა საშუალებას გვაძლევს, არგუმენტირებულად გავარკვიოთ ეს საკითხი. წარწერიდან ვიგებთ, რომ გურზიმ გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში ორი ნაგებობა – სატრაპეზო და გალავანი აღაშენა: „...ავაშენე ტრაპეზნი და გალავანი ესენი მე, გურზი ლიპარიტიანმან“.

ის გარემოება, რომ გურზი ლიპარიტიანმა გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში სატრაპეზო ანუ შუა საუკუნეების სამონასტრო კრებულების პურობისათვის განკუთვნილი სპეციალური შენობა ააგო და შემდეგ მთელი მიმდებარე ტერიტორია შუა საუკუნეებისავე მონასტრებისათვის აუცილებელი არქიტექტურული სტრუქტურით – გალავნით შემოზღუდა, ლოგიკურად მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ კომპლექსი ტიპურ მონასტერს წარმოადგენდა.

აღნიშნული დასკვნის მართებულობას მთლიანად ადასტურებს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება. გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში, გურზი ლიპარიტიანის მიერ აგებული სატრაპეზოსა და გალავნის გარდა, შუა საუკუნეების მონასტრისათვის აუცილებელი სხვა ნაგებობებიც შედიოდა. ესენია: 1. სამნავიანი ბაზილიკა, რომელიც, როგორც ჩანს, მონასტრის მთავარ ტაძარს, იგივე კათოლიკონს წარმოადგენდა; და 2. ორსართულიანი სამრეკლო, რომელიც, როგორც უკანასკნელი კვლევებით დგინდება, სამრეკლო-საძვალე იყო.¹⁰

მაშასადამე, ირკვევა, რომ გორიჯვრის არქიტექტურული კომპლექსი შუა საუკუნეების მონასტერს წარმოადგენს.

დ) გორიჯვრის მონასტრის ძველი სახელწოდება.

გორიჯვრის მონასტერი აქამდე ცნობილ წერილობით წყაროებში მოხსენიებული არ არის. ამ მიზეზის გამო გაურკვეველია, „გორიჯვარი“ ახშნის მონასტრის ძველ, ისტორიულ სახელწოდებას წარმოადგენს თუ ეს სახელი მას მოგვიანებით, XIX-XX საუკუნეებში ეწოდა.

გურზი ლიპარიტიანის წარწერა საშუალებას გვაძლევს, დასაბუთებულად გადავწყვიტოთ აღნიშნული საკითხი. გურზი წარწერაში მოგვითხრობს, რომ გორიჯვრის მონასტერში სატრაპეზო და გალავანი ააგო და იქვე, დამატებით, აზუსტებს იმასაც, რომ ეს სააღმშენებლო სამუშაოები ღმერთისა და „გორიჯვრის წმიდა გიორგის წყალობით“ შეასრულა: „ქ. ღმერთო და წმიდაო გიორგი გორიჯვრისაო, წყალობითა თქუენითა, ავაშენე ტრაპეზნი და გალავანი ესენი მე, გურზი ლიპარიტიანმან“.

ვფიქრობ, ეჭვგარეშეა, რომ გურზი ლიპარიტიანის წარწერაში მოხსენიებული „გორიჯვარი“ ახშნის მონასტერს გულისხმობს. ხოლო თუ აქ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ გურზის წარწერა XVI საუკუნით თარიღდება, მაშინ გამოდის, რომ ახშნის მონასტერი აღნიშნულ პერიოდში უკვე გორიჯვრის სახელით იყო ცნობილი.

მაშასადამე, ირკვევა, რომ „გორიჯვარი“ ახშნის მონასტრის ძველ, ისტორიულ სახელწოდებას წარმოადგენს.

ე) გორიჯვრის მონასტრისა და მისი მთავარი ტაძრის სახელობა, გორიჯვრის წმ. გიორგის ხატი.

მას შემდეგ, რაც გაირკვა, რომ გორიჯვრის არქიტექტურული კომპლექსი მონასტერს წარმოადგენს, ლოგიკურად დაისმის კითხვა: რომელი წმიდანისა თუ სინმიდის სახელობისა იყო ეს მონასტერი?

დასმულ კითხვაზე პირდაპირ პასუხს გვაძლევს გურზი ლიპარიტიანის წარწერა, რომელშიც გორიჯვრის მონასტრის ზეციურ პატრონად წმ. გიორგია დასახელებული: „...წმიდაო გიორგი გორიჯვრისაო...“.

ამგვარად, გურზი ლიპარიტიანის წარწერის დახმარებით, დგინდება, რომ გორიჯვრის მონასტერი წმ. გიორგის სახელობისა იყო.

გორიჯვრის მონასტრის სახელობის დადგენას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმ საკითხის გარკვევისათვის, თუ რომელი წმიდანისა თუ სინმიდის სახელობისა იყო მონასტრის მთავარი ტაძარი – ზემოთ უკვე ნახსენები სამნავიანი ბაზილიკა.

შუა საუკუნეების სამონასტრო ცხოვრების შესწავლა აჩვენებს, რომ საქართველოში და არამხოლოდ საქართველოში, მონასტრებსა და მათ მთავარ ტაძრებს, ტრადიციულად, ერთი და იგივე ზეციური პატრონი ჰყავდა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ვფიქრობ, არ შევცდები, თუკი ვიტყვი, რომ გორიჯვრის მონასტრის მთავარი ტაძარი, ისევე როგორც თავად მონასტერი, წმ. გიორგის სახელობისა იყო.

გურზი ლიპარიტიანის წარწერაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ აქ გორიჯვრის მონასტრისა და მისი მთავარი ტაძრის ზეციური პატრონი არა, ზოგადად, „წმიდა გიორგის“ სახელით, არამედ, კონკრეტულად, „გორიჯვრის წმიდა გიორგის“ ფორმით არის მოხსენიებული.

შუა საუკუნეების ქართულ წერილობით წყაროებში ხშირად გვხვდება შემთხვევები, როდესაც ამა თუ იმ წმიდანის სახელი რომელიმე ეკლესიისა თუ მონასტრის სახელწოდებასთან კავშირშია მოხსენიებული. ასე, მაგალითად: „ხახულის ღმრთისმშობელი“, „ალავერდის წმიდა გიორგი“, „ვარძიის ღმრთისმშობელი“, „ილორის წმიდა გიორგი“ და სხვ. საკითხის შესწავლა აჩვენებს, რომ რომ ყველა მსგავს შემთხვევაში, წერილობითი წყარო გულისხმობს არა, ზოგადად, წმიდანს, მაგალითად, ღმრთისმშობელსა თუ წმ. გიორგის, არამედ წმიდანის კონკრეტულ ხატს, რომელიც შესაბამის ეკლესიასა თუ მონასტერშია დაბრძანებული. ასე, მაგალითად: „ხახულის ღმრთისმშობელი“ გულისხმობს ღმრთისმშობლის ხატს, რომელიც ჯერ ხახულის, ხოლო მოგვიანებით, გელათის მონასტერში იყო დასვენებული; „ალავერდის წმიდა გიორგი“ გულისხმობს წმ. გიორგის ხატს, რომელიც ალავერდის ტაძარში იყო დაბრძანებული; „ვარძიის ღმრთისმშობელი“ გულისხმობს ღმრთისმშობლის ხატს, რომელიც ჯერ ზემო ვარძიის, ხოლო მოგვიანებით ქვემო ვარძიის მონასტერში იყო დასვენებული; „ილორის წმიდა გიორგი“ გულისხმობს წმ. გიორგის ხატს, რომელიც ილორის მონასტერშია დაბრძანებული; და ა.შ.

ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, ვფიქრობ, არ შევცდები, თუკი ვიტყვი, რომ გურზი ლიპარიტიანის წარწერაში დასახელებული „გორიჯვრის წმიდა გიორგი“ არა, ზოგადად, წმ. გიორგის, არამედ, კონკრეტულად, გორიჯვრის მონასტერში დაბრძანებულ წმ. გიორგის ხატს გულისხმობს.

სამწუხაროდ, გორიჯვრის წმ. გიორგის ხატის შესახებ რაიმე ცნობებს, ჯერჯერობით, ვერ მივაკვლიე. შესაბამისად, საკითხის შესწავლის მოცემულ ეტაპზე, ამ ხატის თაობაზე ბევრს ვერაფერს ვიტყვი. აღვნიშნავ მხოლოდ იმას, რომ გურზი ლიპარიტიანის წარწერის შესრულების დროს ანუ XVI საუკუნეში ხატი ჯერ კიდევ არსებობდა და ის გორიჯვრის მონასტერში იყო დასვენებული.

მაშასადამე, ირკვევა, რომ გორიჯვრის მონასტერი და მისი მთავარი ტაძარი წმ. გიორგის სახელობისა იყო. გარდა ამისა, ირკვევა ისიც, რომ XVI საუკუნეში, სავარაუდოდ, 1597-1601 წლებში, გორიჯვრის მონასტერში დაბრძანებული იყო სავანის ზეციური პატრონის – წმ. გიორგის ხატი, რომელსაც „გორიჯვრის წმიდა გიორგის“ სახელით იცნობდნენ.

ვ) გურზი ლიპარიტიანის წარწერა და გორიჯვრის წმ. გიორგის მონასტერში ჩატარებული საეკლესიო აღმშენებლობის ისტორია.

გორიჯვრის მონასტერში შემორჩენილი ორი ნაგებობა – სამნავიანი ბაზილიკა და ორსართულიანი სამრეკლო-საძვალე შუა საუკუნეების ქართული ხელოვნების მრავალმხრივ საინტერესო ნიმუშებს წარმოადგენს. ამ ნაგებობათა არქიტექტურა გიორგი ჩუბინაშვილის მიერ საფუძვლიანად არის შესწავლილი. მეცნიერმა ჩატარებული კვლევა-ძიების შედეგად, გორიჯვრის მონასტრის საეკლესიო აღმშენებლობის ისტორიაში ოთხი ძირითადი ეტაპი გამოჰყო:

1. VI საუკუნის II ნახევარი – ააგეს სამნავიანი ბაზილიკა.¹¹

2. VI საუკუნის II ნახევარი ან შემდგომი ახლო პერიოდი – ბაზილიკას სამი მხრიდან მიაშენეს გარშემოსავლელი.

3. XI-XIII საუკუნეები – ბაზილიკისა და გარშემოსავლელის ფასადები გაამშვენეს შირიმის ქვაში გამოყვანილი დეკორატიული ელემენტებით.

4. დაახლოებით, XV-XVI საუკუნეები – შეაკეთეს და გადააკეთეს ბაზილიკისა და გარშემოსავლელის ცალკეული ადგილები; მოხატეს ბაზილიკის ინტერიერი და გარშემოსავლელის დასავლეთი ნაწილი (ბაზილიკაში შესასვლელის მიმდებარე მონაკვეთი); ააგეს ორსართულიანი სამრეკლო (ჩუბინაშვილი 1959: 86-90).

როგორც ვხედავთ, გორიჯრის მონასტრის საეკლესიო აღმშენებლობის ისტორიაში ერთ-ერთ ყველაზე აქტიურ პერიოდს XV-XVI საუკუნეები წარმოადგენს. ამ პერიოდში შეაკეთეს, გადააკეთეს და მოხატეს სამნავიანი ბაზილიკა, აგრეთვე, ააგეს ორსართულიანი სამრეკლო-საძვალე.

XV-XVI საუკუნეებში გორიჯრის მონასტერში საეკლესიო აღმშენებლობის გააქტიურებასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს XVI საუკუნით დათარიღებული გურზი ლიპარიტიანის წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს, რომ გურზიმ მონასტერში სატრაპეზო და გალავანი აღაშენა.

ის გარემოება, რომ გორიჯრის მონასტერში საეკლესიო აღმშენებლობის გააქტიურება და გურზი ლიპარიტიანის მიერ სააღმშენებლო სამუშაოების ჩატარება, დაახლოებით, ერთსა და იმავე პერიოდს მიეკუთვნება, შემთხვევითი მოვლენა არ უნდა იყოს. პირიქით, ეს ქრონოლოგიური თანხვედრა ლოგიკურად მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ გურზის მიერ სატრაპეზოსა და გალავნის აგება თუ განახლება XV-XVI საუკუნეებში გორიჯვარში მიმდინარე საეკლესიო აღმშენებლობის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი იყო.

გორიჯრის მონასტერში საეკლესიო აღმშენებლობის გააქტიურების პროცესისა და გურზი ლიპარიტიანის მიერ იმავე მონასტერში სააღმშენებლო სამუშაოების ჩატარების ფაქტის ერთმანეთთან დაკავშირება საშუალებას გვაძლევს, მნიშვნელოვნად დავაზუსტოთ გიორგი ჩუბინაშვილის მიერ მონასტრის საეკლესიო აღმშენებლობის ისტორიაში გამოყოფილი ბოლო, მეოთხე ეტაპის ქრონოლოგია.

აქამდე სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული იყო მოსაზრება, რომ გორიჯრის მონასტრის საეკლესიო აღმშენებლობის მეოთხე ეტაპი XV-XVI საუკუნეებს მოიცავდა. გურზი ლიპარიტიანის წარწერიდან ირკვევა, რომ საეკლესიო აღმშენებლობის ამ ეტაპს წარწერის შესრულების პერიოდში ანუ XVI საუკუნეში ჰქონდა ადგილი. ხოლო თუ აქ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ გურზის წარწერა, სავარაუდოდ, 1597-1601 წლებით თარიღდება, მაშინ გამოდის, რომ საეკლესიო აღმშენებლობის განსახილველი ეტაპი, სავარაუდოდ, კახეთში მეფე ალექსანდრე II-ის (1574-1605 წწ.) მმართველობის პერიოდს ანუ, დაახლოებით, XVI საუკუნის ბოლო მეოთხედს უნდა მიეკუთვნებოდეს.

გიორგი ჩუბინაშვილის მიერ გორიჯრის მონასტრის საეკლესიო აღმშენებლობის ისტორიაში გამოყოფილი ბოლო, მეოთხე ეტაპის მეფე ალექსანდრე II-ის მმართველობის დროით დათარიღებას შესაბამისი ისტორიული რეალებიც უჭერს მხარს. როგორც ცნობილია, ალექსანდრე II ქტიტორული საქმიანობით გამორჩეული მმართველი იყო და საქართველოსა თუ უცხოეთის სხვადასხვა ეკლესია-მონასტრებში მასშტაბურ სააღმშენებლო სამუშაოებს ახორციელებდა. შესაბამისად, ის ფაქტი, რომ გორიჯრის მონასტერში საეკლესიო აღმშენებლობის პროცესი მაინცადამაინც ალექსანდრე II-ის მეფობის პერიოდში გააქტიურდა, მოულოდნელი არ არის და პირიქით, ისტორიული რეალების გათვალისწინებით, სავსებით ლოგიკურია.

გორიჯრის მონასტერში საეკლესიო აღმშენებლობის გააქტიურების პროცესისა და გურზი ლიპარიტიანის მიერ იმავე მონასტერში სააღმშენებლო სამუშაოების ჩატარების ფაქტის ერთმანეთთან დაკავშირება მონასტერთან დაკავშირებული კიდევ ერთი საკითხის დაზუსტებაში გვინებს დახმარებას.

სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული მოსაზრების თანახმად, გიორგი ჩუბინაშვილის

მიერ გორიჯვრის მონასტრის საეკლესიო აღმშენებლობის ისტორიაში გამოყოფილ მეოთხე ეტაპზე შეასრულეს ორი ძირითადი სამუშაო: 1. შეაკეთეს, გადააკეთეს და მოხატეს სამნავიანი ბაზილიკა; და 2. ააგეს ორსართულიანი სამრეკლო. გურზი ლიპარიტიანის წარწერიდან ვიგებთ, რომ საეკლესიო აღმშენებლობის ამ ეტაპზე, დამატებით, შეასრულეს კიდევ ორი სამუშაო: 1. ააგეს ან განაახლეს სატრაპეზო; და 2. ააგეს ან განაახლეს გალავანი.

მაშასადამე, ირკვევა, რომ გურზი ლიპარიტიანის მიერ გორიჯვრის მონასტერში შესრულებული სააღმშენებლო სამუშაოები იმავე მონასტერში მიმდინარე დიდი საეკლესიო აღმშენებლობის შემადგენელი ნაწილი იყო. გარდა ამისა, ირკვევა ისიც, რომ დასახელებულ საეკლესიო აღმშენებლობას XVI საუკუნეში, სავარაუდოდ, მეფე ალექსანდრე II-ის მმართველობის პერიოდში ჰქონდა ადგილი და ოთხ ძირითად სამუშაოს მოიცავდა. ესენია: 1. სამნავიანი ბაზილიკის შეკეთება, გადაკეთება და მოხატვა; 2. ორსართულიანი სამრეკლო-საძვალის აგება; 3. სატრაპეზოს აგება ან განახლება; და 4. გალავნის აგება ან განახლება.

4. გურზი ლიპარიტიანის წარწერა და გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის ისტორიის საკითხები

წინამდებარე ნაშრომის ბოლოს აუცილებლად უნდა შევეხო გვიანი შუა საუკუნეების ქართული ქედური ხელოვნების ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშს, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის სახელით არის ცნობილი.

ვიდრე გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის აღწერაზე გადავიდოდე, საგანგებოდ აღვნიშნავ, რომ ჯვრის ქედში, ჩაბრძანებული იყო წმ. გიორგის თავის ქალა თუ თავის ქალის ფრაგმენტი, რომელიც უდიდეს სიწმიდეს წარმოადგენდა და რომელსაც, ქრისტიანები გამორჩეულ პატივს მიაგებდნენ.

ჩვენამდე მოღწეულ ყველაზე ადრეულ ცნობას იმის შესახებ, რომ გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის ქედში წმ. გიორგის თავის ქალა ინახებოდა, პრასკოვია უვაროვას მიერ 1894 წელს დაბეჭდილ ნაშრომში “Христианские Памятники” ვაწყდებით. მკვლევარი ჯვრის ერთ-ერთი გვიანდელი მფლობელის – კოტე ამილახვრის მონათხრობზე დაყრდნობით, გვაუწყებს, რომ ჯვრის ქედში ჩაბრძანებული იყო წმ. გიორგის თავის ქალა, რომელიც საქართველოს ერთ-ერთმა მეფემ ამილახვართა ფეოდალური სახლის ერთ-ერთ წევრს მისთვის განეული ერთგული სამსახურის, უფრო ზუსტად კი, მეფის სიცოცხლის გადარჩენის გამო უბოძა. გარდა ამისა, პრასკოვია უვაროვა გვამცნობს იმასაც, რომ ძველად წმ. გიორგის თავის ქალა ციხე-ქალაქ გორის მახლობლად, მდინარე მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, მაღალ გორაკზე აგებულ გორიჯვრის წმ. გიორგის ეკლესიაში ინახებოდა, თუმცა მოგვიანებით ამილახვართა ოჯახის წევრებმა, რომლებიც წმიდანის თავის ქალას თავიანთ საგვარეულო კუთვნილებად მიიჩნევდნენ, თავის ქალა, მის შემცველ ჯვართან ერთად, ტაძრიდან გაიტანეს და გორის მიდამოებში მდებარე სოფელ ოთარშენში, ამილახვართა რეზიდენციაში დაასვენეს. დასასრულს, მკვლევარი დასძენს იმასაც, რომ მისი გორის სანახებში მოგზაურობის დროს წმ. გიორგის თავის ქალა კვლავ ოთარშენში, ზემოთ უკვე ნახსენები კოტე ამილახვრის ოჯახში ინახებოდა:

Церковь Гори-Джвари... В древней церкви хранился в былое время череп св. Георгия, но он увезен семейством кн. Амилахвари и сохраняется теперь на противоположном берегу р. Куры, в 3-х верстах от Гори, в ущелье р. Ляхвы, в селение Оторшени, у князя Коте Амилахвари, взявшего его на том основании, что он в старину был подарен его семье грузинским царем, обязанному жизнью одному из членов семьи Амилахвари. Череп, по словам князя, вделан в шапку, составляющую... верх огромного выносного креста...

გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვარი წარმოადგენს ვერცხლით მოჭედილ დიდი ზომის (188 X 84 სმ.) ხის ჯვარს, რომლის ზედა მკლავიც შუა საუკუნეების ქართული საკურთხევლისწინა ჯვრებისათვის დამახასიათებელი ქედით, ხოლო ქვედა მკლავი ე.წ. „ფეხით“ ბოლოვდება.

გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის წინაპირზე ჯვარცმის 1 და წმ. გიორგის ცხოვრების 14 კომპოზიციისა წარმოდგენილი. ჯვარზე კომპოზიციები შემდეგი სახით არის განაწილებული: ჯვრის

ცენტრში, მკლავების გადაკვეთაზე – ჯვარცმის კომპოზიცია („ი(ეს)ჰ ქ(რისტ)ე, მ(ეუ)ფე ჰ(ურია)თა“); ჯვრის მარცხენა მკლავზე (მარცხნიდან მარჯვნივ) – წმ. გიორგის დაცერვა („წ(მიდი)ს გი(ო)რ(გ)ის დ(ა) ც(ე)რვა“), შოლტით ცემა („წ(მიდი)ს გი(ო)რ(გ)ის შოლტით ცემა“) და კირში ჩასმა („წ(მიდი)ს გ(ი)ორ(გ)ის კ(ი)რში ჩასმა“); მარჯვენა მკლავზე (მარცხნიდან მარჯვნივ) – წმ. გიორგის მიერ მკვდრის აღდგინება, წმიდანისათვის საპყრობილეში ქვის დადება და წმ. გიორგი დიოკლეტიანეს წინაშე; ზედა მკლავზე (ზემოდან ქვემოთ) – წმ. გიორგის ურმის თვლით დაჭრა და ანგელოზის მიერ მისი აღდგინება („წ(მიდი)ს გ(ი)ორ(გ)ის ურმ(ი)ს თვლით დაჭრა და ანგელოზ(ი)ს(ა)გ(ა)ნ აღდგინება“), წმიდანის ურმის თვალზე დაკვრა („წ(მიდი)ს გ(ი)ორ(გ)ის ურმ(ი)ს თვ(ა)ლზე დაჭრა“) და წმ. გიორგის მიერ კერპების შემუსვრა („წ(მიდი)ს გიორგის(ა)გ(ა)ნ კ(ე)რ(პ)თ შემუსვრა“); ქვედა მკლავზე (ზემოდან ქვემოთ) – საყდარზე მჯდომი წმ. გიორგი, იესო ქრისტე სიზმარში ეცხადება წმიდანს, წმ. გიორგის მიერ გლიკერის ხატის გაცოცხლება, წმიდანის თავისკვეთა („წ(მიდი)ს გ(ი)ორ(გ)ის წამება“) და ცხენოსანი წმ. გიორგი და გველეშაპისაგან გამოსხნილი მეფის ასული (თაყაიშვილი 1948: 383-384, ტაბ. ##2-7); (საყვარელიძე 1987: 131-135).

გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვარს ორი ქედური წარწერა ახლავს. ამათგან, პირველი, თექვსმეტსტრიქონიანი ქართული ასომთავრული ქტიტორული წარწერა ჯვრის მოჭედვის თანადროულია და მის ქვედა მკლავზე, წმ. გიორგის ცხოვრების ბოლო კომპოზიციის (ცხენოსანი წმ. გიორგი და გველეშაპისაგან გამოსხნილი მეფის ასული) ქვემოთ, არის შესრულებული.

გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის ვრცელი ქტიტორული წარწერის ტექსტი, წარწერის დედანზე ან ფოტოზე დაყრდნობით, ოთხჯერ არის გამოქვეყნებული: პირველად – 1894 წელს, პრასკოვია უვაროვას მიერ (ტექსტი, სავარაუდოდ, ალექსანდრე ხახანაშვილის მიერ არის წაკითხული) (უვაროვა 1894: დამატება, 161-162), მეორედ – 1948 წელს, ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ (თაყაიშვილი 1948: ტაბ. #8), მესამედ – 1976 წელს, ვლადიმერ თუთბერიძის მიერ (თუთბერიძე 1976: 61), ხოლო მეოთხედ – 2014 წელს, ნინო ხარშილაძის მიერ (ხარშილაძე 2014: 130-131).

მოვიყვან გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის ქტიტორული წარწერის ჩემულ წაკითხვას, რომელიც წარწერის ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ გამოქვეყნებულ შავ-თეთრ ფოტოზეა დამყარებული:

წ. მოწ(ა)მ(ე)თა შ(ო)რ(ი)ს დ(ა)ოვ(ა)ლო ვ(ა)რსკ(უ)ლ(ა)ო, | კერპთ შ(ე)მ(მ)ე(ს)რველო დ(ა) მოწ(ა)მ(ე)ო დიდო, | ლმობა ტ(ა)ნისა დ(ა) ძვ(ა)ლთა ჩ(ე)მთა ბრძვილი | გ(ა)ნმიკორნე მე, მ(ე)ფ(ე)სა ალექს(ა)ნდრეს, | რომ(ე)ლთა ვ(ი)ნებ(ე)თ ხ(ა)ტთა თქვე(ე)ნთა მოჭედა. |

წ. ჩ(ვე)ნ, ღ(მ)რთივგვირგვინოს(ა)ნმ(ა)ნ მ(ე)ფ(ე)თმ(ე)ფ(ე)მ(ა)ნ, პ(ა)ტრო|ნმ(ა)ნ ალ(ე)ქს(ა)ნდრე, ვიგოლ(ე)თ, თ(ან)აშენ(ე)ვნითა | შ(ე)ნ, ძლიერისა დ(ა) ახოვ(ა)ნისა დ(ა) ღ(ვ)აწლმრ(ა)ვ(ა)ლისა, წ(მიდ)ისა, დიდისა მოწ(ა)მისა გ(ი)ორ(გ)ისათა დ(ა) | მოვ(ა)ჭედინ(ე)თ ხ(ა)ტი მსგ(ა)ვსებისა თქვე(ე)ნისა, | თ(ა)ყვ(ა)ნისსაცემ(ე)ლ(ა)დ შ(ე)ნდა დ(ა) ს(ა)დიდებ(ე)ლ(ა)დ დ(ა) დ(ა)გისვ(ე)ნ(ე)თ გორისჯვ(არ)ს, ტ(ა)მ(ა)რსა შ(ინ)ა | შ(ე)ნსა, რ(ა)თა გ(ა)ნმიკორნო ჩემ შორ(ი)სისა | ამის ჯორციელისა სალმობისა დ(ა) მიო|ხო მოსლვ(ა)სა მ(ა)ს მისსა დიდებით, რომლი(ს)ა(თ)ვის წ(ა)მა ახოვ(ა)ნებ(ა)მ(ა)ნ შენმ(ა)ნ (თაყაიშვილი 1948: ტაბ. #8).¹²

გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის მეორე, მოგვიანო, თექვსმეტსტრიქონიანი მხედრული ქტიტორული წარწერა ჯვრის ფეხზეა შესრულებული და შემდეგი სახით იკითხება:

ქ. ეჰა, მეუფისა მის მაღლისა მწნეო მწედარო, ძლიერო და უძლეველო, სასწაულთა სიმრავლითა, ვითარ|ცა ზღვისა ქვიშითა, აურაცხელო, ღვანლმრავლითა ქუეყანასა ზედა გამოჩინებულო, ვითარ გადიდო ან|უ ვითარ შეგამკო, დიდო მოწამეთა მთავარ|ო გიორგი, შეიწირე მცირე ესე მოსართმი | ფერჯთა ქუეშე თქუენთა და მოვაჭედინეთ | ფეჰი, დასადგმელი თქუენი, იქით და აქათ, | ჩვენ, გივის, ამილახორის, ძემ გიორგი, | რ(ა)თ|ა და[გ]ვიფარო საფარველით|ა შენითა დღეთა ცხოვრებისა ჩემისათა, ამინ. ქ(ო)რონიკ(ონ)ს ტჟე (395+1312=1707 წ.), სეკდენბერსა (პუნქტუაცია ჩემია – თ. ჯ.) (თაყაიშვილი 1948: 385).

გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვარი და მისი წარწერები ექვთიმე თაყაიშვილმა, გიორგი ჩუბინაშვილმა და თეიმურაზ საყვარელიძემ შეისწავლეს. მკვლევრებმა ჯვარი, მისი მხატვრული ანალიზის საფუძველზე, XVI საუკუნის კახური ქედური ხელოვნების ნიმუშების ჯგუფს მიაკუთვნეს, ჯვრის თანადროულ ქტიტორულ წარწერაში მოხსენიებული მეფე ალექსანდრე კახეთის მეფე ალექსანდრე II-სთან გააიგივეს და საბოლოოდ, ჯვარი, მისი ქუდისა და ფეხის გამოკლებით,

ალექსანდრე II-ის მმართველობის დროით – 1574-1605 წლებით დაათარიღეს. რაც შეეხება ჯვრის ქუდსა და ჯვარს, ექვთიმე თაყაიშვილმა, გიორგი ჩუბინაშვილმა და თეიმურაზ საყვარელიძემ გაარკვიეს, რომ ქუდი, რომელიც თავდაპირველად რაიმე სხვა ჭედური ნიმუშის ნაწილი უნდა ყოფილიყო, ჯვართან შედარებით, ორ-სამი საუკუნით უფრო ადრეულ პერიოდშია შექმნილი, ხოლო ფეხი, მასზე შესრულებული თარიღიანი ქტიტორული წარწერის მიხედვით, 1707 წელს, ქართლელი ფეოდალის გივი იოთამის ძე ამილახვრის ვაჟის – გიორგის დაკვეთით არის დამზადებული (თაყაიშვილი 1948: 385); (ჩუბინაშვილი 1959: 368, 372, 470, 474, 526, 633); (საყვარელიძე 1987: 131-138). შდრ.: (უვაროვა 1894: დამატება, 162-163); (ჯავახიშვილი 1982: 393-394); (თუთბერიძე 1976: 62-64).

გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვრის დათარიღების საკითხს სულ ბოლოს ნინო ხარშილაძე შეეხო. თავდაპირველად მკვლევარმა მართებულად მიიჩნია ექვთიმე თაყაიშვილის, გიორგი ჩუბინაშვილისა და თეიმურაზ საყვარელიძის მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომ ჯვრის წარწერაში კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ეს მოხსენიებული და ამ მოსაზრების შესამაგრებლად ორი ახალი არგუმენტი მოიტანა: 1. წარწერაში ჯვრის მომჭედი მეფე ალექსანდრე წმ. გიორგის ავადმყოფობისაგან განკურნებას ევედრება, რუსეთ-კახეთის დიპლომატიური ურთიერთობების ამსახველ დოკუმენტებში კი არაერთგზის არის ნათქვამი, რომ ალექსანდრე II-ეს ჯანმრთელობის პრობლემები ჰქონდა; და 2. წარწერაში გვხვდება „დეტალები“ ანუ კონკრეტული ტექნიკური და სტრუქტურული თავისებურებები, რომლებიც ალექსანდრე II-ს სახელთან დაკავშირებულ ეპიგრაფიკულ ძეგლებს ახასიათებს.¹³ საკითხის შესწავლის მომდევნო ეტაპზე, ნინო ხარშილაძემ სცადა, შეძლებისდაგვარად დაეზუსტებინა ექვთიმე თაყაიშვილის, გიორგი ჩუბინაშვილისა და თეიმურაზ საყვარელიძის მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომ ჯვარი ალექსანდრე II-ის მმართველობის პერიოდით ანუ 1574-1605 წლებით თარიღდება. ამ მიმართულებით მუშაობისას მკვლევარმა ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ ალექსანდრე II მისი დაკვეთით მოჭედილი ყველა ხატის წარწერაში მეუღლესთან – დედოფალ თინათინ ამილახვართან ერთად არის დასახელებული, გაითვალისწინა ის გარემოება, რომ გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვრის წარწერაში ალექსანდრე II მეუღლის გარეშეა მოხსენიებული და ჯვრის მოჭედვის ქვედა ქრონოლოგიური მიჯნა თინათინის გარდაცვალების დროით ანუ 1594 წლით განსაზღვრა. ამის შემდეგ მკვლევარმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ ალექსანდრე II-ეს ჯვარი 1601 წლამდე ანუ მის მიერ სამეფო გვირგვინზე უარის თქმამდე უნდა მოეჭედა, ჯვრის დამზადების ზედა ქრონოლოგიური მიჯნა 1601 წლით განსაზღვრა და საბოლოოდ, ჯვარი 1574-1601 წლებით დაათარიღა (ხარშილაძე 2014: 131-132).

ნინო ხარშილაძის მიერ გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვრის დათარიღების შესახებ გამოთქმული მოსაზრების პირველი ნაწილი სწორია და ჯვრის მოჭედვის ქვედა ქრონოლოგიური მიჯნა ნამდვილად 1594 წლით უნდა განისაზღვროს. საპირისპირო სურათი გვაქვს მკვლევრის მოსაზრების მეორე ნაწილთან დაკავშირებით, რომლის თანახმადაც ჯვრის მოჭედვის ზედა ქრონოლოგიური მიჯნა 1601 წელზე უნდა დაიდოს. სამეცნიერო ლიტერატურიდან კარგად არის ცნობილი, რომ 1601 წელს სამეფო ტახტიდან გადამდგარი თუ გადაყენებული ალექსანდრე II მომდევნო, 1602 წელს ისევ ტახტზე დაბრუნდა და სიკვდილამდე ანუ 1605 წლამდე კახეთის სამეფოს ერთპიროვნულ მმართველად დარჩა (ბახტაძე 2007: 214-217). აღნიშნულის გათვალისწინებით, სრულებით ცხადია, რომ ალექსანდრე II-ს ჯვრის მოჭედვა თანაბარი წარმატებით შეეძლო როგორც 1601 წლის წინარე ხანებში, ისე 1601 წლიდან 1605 წლამდე პერიოდში. შესაბამისად, სავსებით ნათელია ისიც, რომ ჯვრის მოჭედვის ზედა ქრონოლოგიური მიჯნა არა ნინო ხარშილაძის მიერ შემოთავაზებული 1601 წლით, არამედ ექვთიმე თაყაიშვილის, გიორგი ჩუბინაშვილისა და თეიმურაზ საყვარელიძის მიერ განსაზღვრული 1605 წლით უნდა განისაზღვროს.

მაშასადამე, წინამორბედ მკვლევართა მიერ გამოთქმული მოსაზრებების კრიტიკული ანალიზისა და ურთიერთშეჯერების საფუძველზე, ირკვევა, რომ გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვარი კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ის დაკვეთით 1594-1605 წლებში იყო მოჭედილი.

გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვრის ქტიტორის ვინაობისა და მოჭედვის დროის გარკვევის შემდეგ განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ჯვრის წარწერის ის ფრაგმენტი, რომელშიც ნათქვამია,

რომ მეფე ალექსანდრე II-ემ ჯვარი მისი მოქედვისთანავე „გორიჯვრის“ სავანეს შესწირა და წმ. გიორგის სახელობის „ტაძარში“ დააბრძანა: „ჩვენ... მეფეთმეფემან... ალექსანდრე... თანაშენებნიტა შენ... წმიდისა, დიდისა მონამისა გიორგისათა და მოვაჭედინეთ ხატი მსგავსებისა თქვენისა... და დაგისვენეთ გორისჯვარს, ტაძარსა შინა შენსა...“.

დღეისათვის სამეცნიერო ლიტერატურაში გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვრის წარწერის ციტირებული ფრაგმენტის თაობაზე ერთადერთი მოსაზრებაა გამოთქმული. მკვლევრები ფიქრობენ, რომ წარწერაში ქართლის პროვინციაში, ციხე-ქალაქ გორის სანახებში მდებარე, გორიჯვრის ძველი, 1920 წლის მიწისძვრის დროს დანგრეული ეკლესიაა მოხსენიებული და მეფე ალექსანდრე II-მაც მისი დაკვეთით მოქედილი ჯვარი სწორედ ამ ტაძარს შესწირა (თაყაიშვილი 1948: 383-386); (ჩუბინაშვილი 1959: 526, 633); (საყვარელიძე 1987: 131-138); (ხარშილაძე 2014: 128-132).

თავად აღნიშნული მოსაზრება სამ ძირითად არგუმენტზეა დამყარებული:

1. ექვთიმე თაყაიშვილის ცნობით, „რევოლუციამდე“ ანუ 1917 წლამდე გორიჯვრის საწინამძღვრო ჯვარი გორის გორიჯვრის ეკლესიაში იყო დაბრძანებული. „რევოლუციის“ დროს გორელმა თავადმა გიორგი ამილახვარმა ჯვარი ტაძრიდან წაიღო და პირად საკუთრებად გამოაცხადა. აქედან მოყოლებული, რამდენიმე წლის განმავლობაში, ჯვარი გიორგი ამილახვრის სასახლეში ინახებოდა. 1920 წელს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ჯვარი გიორგი ამილახვრისაგან შეიძინა და თავის მუზეუმში გადაიტანა:

უწინ ამ ეკლესიაში ინახებოდა კანკლის წინ დასადგმელი ჯვარი, რომელიც რევოლუციის დროს გორელ მემამულეს, გიორგი ამილახვარს, გადაეტანა თავის სასახლეში და მიესაკუთრებინა. ამ უკანასკნელისაგან იქნა შეძენილი ჯვარი საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მუზეუმისათვის 1920 წელს (თაყაიშვილი 1948: 383).

ექვთიმე თაყაიშვილის ამ ცნობიდან ავტომატურად გამომდნარეობს დასკვნა, რომ 1917 წლისათვის ჯვარი ნამდვილად გორის გორიჯვრის ეკლესიაში ინახებოდა.

2. გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვრის ფეხზე შესრულებული, ზემოთ მოტანილი ჭედური წარწერა მოგვითხრობს, რომ 1707 წელს ჯვრის ფეხი ქართლელი ფეოდალის გივი იოთამის ძე ამილახვრის ვაჟმა – გიორგიმ მოაჭედინა. ექვთიმე თაყაიშვილის ცნობით, გორის გორიჯვრის ეკლესია, თავის მამულებიანად, ამილახვართა ფეოდალური სახლის საკუთრებას წარმოადგენდა. შესაბამისად, ის გარემოება, რომ 1707 წელს ჯვრის ფეხი სწორედ ამ საგვარეულოს წარმომადგენელმა მოაჭედინა, ლოგიკურად მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ 1707 წლისათვის ჯვარი უკვე გორის გორიჯვარში ინახებოდა და მის შემკობაზეც ამ ტაძრის პატრონები ზრუნავდნენ.

3. წერილობითი წყაროებიდან კარგად არის ცნობილი, რომ მეფე ალექსანდრე II-ის მეუღლე – დედოფალი თინათინი ქართლელი ფეოდალის ბარძიმ ამილახვრის ასული იყო. აღნიშნული გარემოების გათვალისწინებით, საფიქრებელია, რომ მეფე ალექსანდრე II-მ მისი დაკვეთით მოქედილი ჯვარი საგანგებოდ შესწირა გორის გორიჯვრის ეკლესიას, რომელიც მისი მეუღლის ოჯახის – ამილახვართა ფეოდალური სახლის საკუთრება იყო.

ვიდრე აქ მოტანილი არგუმენტების კრიტიკული ანალიზის შედეგებს წარმოვადგენდე, აღვნიშნავ, რომ პირველ არგუმენტთან დაკავშირებული ერთი დეტალი გარკვეულ დაზუსტებას საჭიროებს. მხედველობაში მაქვს ექვთიმე თაყაიშვილის ცნობა, რომ გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვარი თავდაპირველად გორის გორიჯვრის ეკლესიაში იყო დაცული და ის ტაძრიდან გიორგი ამილახვარმა „რევოლუციის დროს“ ანუ 1917 წელს გაიტანა.

მარი ბროსესა და დიმიტრი ბაქრაძის მიერ 1849 და 1875 წლებში გამოქვეყნებული ნაშრომებიდან – „Rapports sur un Voyage Archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie, Exécute en 1847-1848“ და „Кавказ в древних памятниках христианства“ ნათლად ჩანს, რომ 1840-1870-იან წლებში გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვარი გორის გორიჯვრის ეკლესიაში აღარ ინახებოდა (ბროსე 1849: 26-28; ბაქრაძე 1875: 53-54),¹⁴ ხოლო პრასკოვია უვაროვას მიერ 1894 წლებში დაბეჭდილი ნაშრომიდან „Христианские Памятники“, დამატებით, ვიგებთ იმასაც, რომ 1894 წლისათვის ჯვარი სოფელ ოთარშენში, კოტე ამილახვრის რეზიდენციაში იყო დასვენებული (უვაროვა 1894: დამატება, 162).

თუ ექვთიმე თაყაიშვილის ზემოთ მოტანილი ცნობა სწორია და გიორგი ამილახვარმა გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვარი გორის გორიჯვრის ეკლესიიდან მართლაც „რევოლუციის“ დროს გაიტანა, მაშინ გამოდის, რომ ამილახვრების მიერ ტაძრიდან ერთხელ უკვე წაღებული და სოფელ ოთარშენში, კოტე ამილახვრის რეზიდენციაში დასვენებული ჯვარი 1894 წლის შემდგომ ახლოხანებში უკან, გორის გორიჯვარში დააბრუნეს და გიორგი ამილახვარმაც ჯვარი 1917 წელს უკვე მეორედ გაიტანა ეკლესიიდან.

დავუბრუნდეთ ზემოთ მოტანილ სამ არგუმენტს, რომელზე დაყრდნობითაც სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულია მოსაზრება, რომ მეფე ალექსანდრე II-მ მისი დაკვეთით მოჭედილი ჯვარი გორის გორიჯვრის ეკლესიას შესწირა. აღნიშნული არგუმენტების კრიტიკული ანალიზი აჩვენებს, რომ მათზე დაყრდნობით, კატეგორიული სახით მხოლოდ იმ მოსაზრების გამოთქმა შეგვიძლია, რომ გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის სოფელ ოთარშენში გადატანამდე და კოტე ამილახვრის რეზიდენციაში დასვენებამდე ანუ XIX საუკუნის შუახანებამდე ჯვარი ნამდვილად გორის გორიჯვრის ეკლესიაში ინახებოდა. გარდა ამისა, მოხმობილი არგუმენტების კრიტიკული ანალიზი აჩვენებს, რომ ამ არგუმენტების გათვალისწინებით, შეგვიძლია, გამოვთქვათ ის მოსაზრებაც, რომ გიორგი ამილახვრის მიერ ჯვრის ფეხის მოჭედვის დროს ანუ 1707 წელს ჯვარი უკვე გორის გორიჯვრის ტაძარში იყო დაცული. რაც შეეხება იმ მოსაზრებას, რომ მეფე ალექსანდრე II-ემ მისი დაკვეთით მოჭედილი ჯვარი გორის გორიჯვრის ეკლესიას შესწირა და შესაბამისად, ჯვარი 1594-1605 წლებიდან მოყოლებული ამ ტაძარში ინახებოდა, ამგვარი მოსაზრების გამოთქმის უფლებას ზემოთ მოტანილი არგუმენტები არ იძლევა და ჯვრის ისტორიის მაინცადამაინც ასეთი სახით რეკონსტრუირებისათვის დამატებითი არგუმენტების მოხმობაა საჭირო.

მაშასადამე, წინამორბედ მკვლევართა მიერ გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის ისტორიის შესახებ გამოთქმული მოსაზრებების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე, ირკვევა, რომ ჯვრის ისტორიის პირველი პერიოდის შესახებ, რეალურად, არაფერია ცნობილი და შესაბამისად, ის საკითხი, თუ რა თავგადასავალი გადახდა ჯვარს, დაახლოებით, 1594/1605-1707 წლების მომცველ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში, ჯერჯერობით, ღიად რჩება.

მას შემდეგ, რაც გაირკვა, რომ გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის 1594/1605-1707 წლების ისტორიის შესახებ არაფერი ვიცით, ლოგიკურად დაისმის კითხვა: რომელი სავანე იგულისხმება ჯვრის ქტიტორულ წარწერაში დასახელებულ გორიჯვარში – ახშნის გორიჯვრის მონასტერი თუ გორის გორიჯვრის ეკლესია და რომელ გორიჯვარს შესწირა მეფე ალექსანდრე II მისი დაკვეთით მოჭედილი ჯვარი – კახეთის გორიჯვარს თუ ქართლის გორიჯვარს?

სამწუხაროდ, ჩემს ხელთ არსებული მასალა არ მაძლევს საშუალებას, საბოლოო, მყარად დასაბუთებული პასუხი გავცე დასმულ კითხვას. თუმცა კი, საკითხის შესწავლის მოცემულ ეტაპზე, უფრო იმ ვარაუდისაკენ ვიხრები, რომ გორიჯვრის საკურთხევლისწინა ჯვრის ქტიტორულ წარწერაში დასახელებულ გორიჯვარში ახშნის გორიჯვრის მონასტერი იგულისხმება და მეფე ალექსანდრე II-მაც მისი დაკვეთით მოჭედილი ჯვარი სწორედ ამ მონასტერს შესწირა.

აღნიშნული ვარაუდის გამოთქმისას, ძირითადად, ორ გარემოებას ვემყარები:

1. ახშნის გორიჯვრის მონასტერი უშუალოდ მეფე ალექსანდრე II-ის საგამგებლო ქვეყნის – კახეთის სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მდებარეობდა და მასზე საკუთრივ ალექსანდრე II-ის იურისდიქცია ვრცელდებოდა, გორის გორიჯვრის ეკლესია კი მეზობელი სახელმწიფოს – ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა და სხვა სუბერენის, სავარაუდოდ, ამილახვართა საგვარეულოს კუთვნილებას წარმოადგენდა.

2. ალექსანდრე II-ის მმართველობის დროს ახშნის გორიჯვრის მონასტერში ჩატარდა მასშტაბური სააღმშენებლო სამუშაოები, რომლებიც XVI საუკუნის ბოლო მეოთხედისა და XVII საუკუნის დასაწყისის კახეთში წარმოებული მრავალრიცხოვანი საეკლესიო აღმშენებლობების მსგავსად, უშუალოდ სამეფო კარის ინიციატივითა თუ მონაწილეობით უნდა ყოფილიყო განხორციელებული, გორის გორიჯვრის ეკლესიის ისტორიაში კი, ჯერჯერობით, საერთოდ არ დასტურდება ისეთი ფაქტი, რომელიც ამ ტაძარსა და ალექსანდრე II-ეს შორის არსებული რაიმე სახის ურთიერთობების შესახებ

მეტნაკლებად დასაბუთებული მოსაზრების გამოთქმის უფლებას მოგვცემს.

ჩემი დაკვირვებით, ამ ორი გარემოების გათვალისწინებით, უფრო ლოგიკური იქნება, ვიფიქროთ, რომ მეფე ალექსანდრე II-ემ მისი დაკვეთით მოჭედილი გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვარი არა გორის გორიჯვრის ეკლესიას, არამედ თავისი საგამგებლო ქვეყნის – კახეთის სამეფოს ტერიტორიაზე მდებარე და მისი მმართველობის დროს, სავარაუდოდ, მისივე ინიციატივითა თუ მონაწილეობით განახლებულ ახშნის გორიჯვრის უძველეს მონასტერს შესწირა.

თუ ჩემი ვარაუდი სწორია და მეფე ალექსანდრე II-ემ გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვარი ნამდვილად ახშნის გორიჯვრის მონასტერს შესწირა, მაშინ უნდა გავარკვეოთ, თუ როდის და რატომ აღმოჩნდა 1594-1605 წლებში კახეთის სამეფოს ერთ-ერთ მონასტერში დაბრძანებული ჯვარი 1707 წლებისათვის ქართლის სამეფოს ერთ-ერთ ეკლესიაში.

აღნიშნული საკითხის გარკვევა მაინცადამაინც რთული ამოცანა არ უნდა იყოს. სავარაუდებელია, რომ გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვარი ახშნის გორიჯვრის მონასტრიდან ირანის შაჰის აბას I-ის (1587-1629 წწ.) მიერ 1614-1617 წლებში კახეთის სამეფოს წინააღმდეგ მოწყობილი გამანადგურებელი ლაშქრობების დროს გაიტანეს ან გაიტაცეს, რის შემდეგაც ჯვარი ქართლის სამეფოში აღმოჩნდა.

ის ფაქტი, რომ შაჰ აბას I-ის ლაშქრობების დროს კახეთის სამეფოდან გატანილი თუ გატაცებული სიძველეების ერთი ნაწილი გარკვეული პერიოდის შემდეგ მეზობელ ქართლის სამეფოში აღმოჩნდა, რაიმე ეჭვს არ იწვევს. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ მოვიტან ერთ კონკრეტულ მაგალითს.

კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ქართული ხელნაწერი წიგნების A ფონდში 49-ე და 507-ე ნომრებით დაცულია ორ ნაწილად გაყოფილი გულანი (A-49/A-507), რომელსაც მისი გადამწერების ხელით შესრულებული ცხრა ანდერძ-მინაწერი აქვს დართული:

1. „ღ(მერთო), შ(ეიწყალ)ე ც(ო)დვილი ს(უ)ლითა ზებედე, ა(მი)ნ და კ(ირიელეი)ს(ო)ნ“ (ხელნაწერი A-49: 14r).
2. „ქ(რისტე), ღ(მერთო), შ(ეიწყალ)ე ს(უ)ლით და წ(ო)რციტ ყ(ოვლ)ისა აფხაზეთისა კ(ათალიკო)ზი ევდემონ ჩხეთისძე, ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-507: 35v).
3. „ქ(რისტე), შ(ეიწყალ)ე ს(უ)ლით და წ(ო)რციტ აფხ(ა)ზეთისა კ(ათალიკო)ზი ევდემონ ჩხეთისძე, ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-507: 57v).
4. „ქ(რისტე), ღ(მერთო), შ(ეიწყალ)ე ს(უ)ლითა და წ(ო)რციტა ყ(ოვლ)ისა აფხაზეთისა | კ(ათალიკო)ზ-პატრიარქი ევდემონ ჩხეთისძე, ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-507: 77r).
5. „და მ(ა)დ(ლო) ამ(ა)თ ყ(ოველ)თა | წ(მიდა)თაო, ადიდენ აქა და ს(აუ)კ(უ)ნესა ყ(ოვლ)ისა აფხ(ა)ზეთისა კ(ათალიკო)ზ-პ(ა)ტრიარქი, პ(ა)ტრონი ევდემონ ჩხეთისძე, ა(მი)ნ და მე, გლ(ა)ხ(ა)კსა და სანყალობელსა, მისი მ(ა)დლი შემანიე, თუ ღირს ვიყო და შემწყ(ა)ლე მე, ი(ოან)ე, ც(ო)დვილი ს(უ)ლითა, ღ(მერთო), ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-507: 84v).
6. „ქ(რისტე), ღ(მერთო), შ(ეიწყალ)ე ს(უ)ლით და წ(ო)რციტ ყ(ოვლ)ისა აფხაზეთისა კ(ათალიკო)ზ-პატრიარქი ევდემონ ჩხეთისძე, ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-507: 92r).
7. „ღ(მერთო) და ამათ ყ(ოველ)თ წ(მიდა)თ მადლო, შ(ეიწყალ)ე და ნუ წარმწყმედ ამა წიგნისა მჩხრეკელსა, ფ(რია)დ ც(ო)დვილსა ი(ოან)ეს, ქობინაშვილსა, ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-507: 106r).
8. „ქ(რისტე), ღ(მერთო), შ(ეიწყალ)ე ს(უ)ლითა და წ(ო)რციტა ყ(ოვლ)ისა აფხაზეთისა კ(ათალიკო)ზ-პ(ა)ტრიარქი ევდემონ ჩხეთისძე, ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-507: 121v).
9. „დ(ი)დ(ე)ბ(ა)ღ ღ(მერთსა), გათავდა ივლისისა თუშ სრულიად. | ადიდენ, ღ(მერთო) და ადღეგრძელე ყ(ოვლ)ისა აფხ(ა)ზეთისა კ(ათალიკო)ზ-პატრიარქი, პატრონი ევდემონ, ა(მი)ნ“ (ხელნაწერი A-507: 144v).

ციტირებული ანდერძ-მინაწერებიდან ირკვევა, რომ გულანი XVI საუკუნის II ნახევარში დასავლეთ საქართველოში მოღვაწე ცნობილი კალიგრაფების – ზებედესა და იოანე ქობინაშვილის მიერ, სახელოვანი ბიბლიოფილის – აფხაზეთის კათოლიკოს ევდემონ I ჩხეთისძის (1557-1578 წწ.) დაკვეთით იყო გადამწერილი. ციტირებულ ანდერძ-მინაწერებში გულანის გადამწერის დრო და ადგილი მითითებული არ არის, თუმცა ხელნაწერის მომგებლის კათოლიკოსობის ქრონოლოგიისა და მისი გადამწერების მოღვაწეობის გეოგრაფიის გათვალისწინებით, ირკვევა, რომ ხელნაწერი 1557-1578 წლებში, დასავლეთ საქართველოში იყო გადამწერილი.

გულანის ფურცლებზე შესრულებულია მოგვიანო ხანის არაერთი მინაწერი, რომელთა შორისაც განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ხელნაწერის I ნაწილის (A-49) 16r-სა და 77r-ზე ერთი და იმავე

ხელით დაწერილი ორი მინაწერი, რომელთაგან მეორე მინაწერის ბოლო ფრაგმენტი, ფურცლის ქვედა არშიის ჩამოჭრის გამო, დაკარგულია:

1. ს(ა)ხ(ე)ლითა ს(ა)ხ(ი)ერისა, არსებ(ა)დ(ა)უბად(ე)ბ(ე)ლისა, ღ(მრთის)ა მ(ა)მისა, | ძისა და ს(უ)ლისა წ(მიდ)ისა, მ(ეო)ხ(ე)ბითა ყ(ოვლა)დწ(მიდ)ისა დ(ედო)ფლისა, ღ(მრთ)ის|მშობ(ე)ლისა და მ(ა)რ(ა)დის ქ(ალ)წ(უ)ლისა მ(ა)რ(ი)ამისითა, მ(ეო)ხ(ე)ბითა პ(ა)ტ(იო)სწ(ი)|სა და ცხ(ო)ვ(ე)ლსმყოფ(ე)ლისა ჯ(უარ)ის(ი)თა.

ამათითა შეწევნ(ითა) | და მ(ეო)ხ(ე)ბითა, მე, ავალიშვილ(ი)ლმა, მრ(ო)ვ(ე)ლ ეფისკოპოზ(მან) | დომენტი, წიგნი ესე ს(უ)ლთა გ(ა)ნმ(ა)ნ(ა)თლ(ე)ბ(ე)ლი და დასაბ(ა)მი | ქრისტიანობისა, დატყვევ(ე)ბული, ოდეს მ(ა)ს ჟ(ამს)ა შაჰაბ(ა)ზ | ყაენმა კახეთი ააოჭრა და წ(ა)რმოსტყ(უ)წნა, ვი(პ)ო(ვ)ნე | ხუარასანს, ქ(ა)ლ(ა)ქსა, რ(ომე)ლ არს სიდრანი და ვიყიდე ჩ(ე)მ(ი)თა ალ(ა)ლით<დ>(ა) საფასითა, მა(შ)ინ შაჰაბაზ ყაენთან ვ(ი)ყავ და შემოგწირე შ(ე)ნ, სუცტსა ცხ(ო)ვ(ე)ლსა, კუარ(თსა) | საუფლოსა და მირონსა წმიდასა, რ(აფთ)ა მ(ეო)ხ მექმო(დეთ) | დღესა მ(ა)ს დიდსა გ(ა)ნკითხვის(ა)სა და [საჯ]სრ(ა)დ ს(უ)ლი(სა) | ჩ(ე)მისა და ძმისა ჩ(ე)მისა ავალ(ი)სა.

და ვინცა და [რ(ომე)ლ(მან)ცა] | მონათესავე(მ)ან კ(ა)ცმ(ა)ნ ამოგწიროს ესე ჩ(უ)ენი ნა(სყიდ)ი(ე)ვი და ესე ჩ(უ)ენი ს(ა)ვედრ(ე)ბ(ე)ლი, [გ(ა)მ(ო)ხ(უ)ე)ბ(უ)ლ იქმნ(ე)ს ს(ა)ს(უ)ფ(ე)ვ(ე)ლ(ი)ს(ა)გ(ა)ნ მ(ა)რთ(ა)ლთ(ა)სა, მამხსენ(ე)ბ(ე)ლნი ღ(მერთ)მან აკ(უ)რთხნეს (ხელნაწერი A-49: 16r).

2. „ნებითა ღ(მრთ)ისათა, მე, ავ(ა)ლისშულმ(ა)ნ დომენტი სპარსეთს, ქ(ა)ლ(ა)ქსა, რ(ომე)ლსა სიდრანი ეწოდების, იქ ვიყიდე ეს წიგნი [-----] | [...]“ (ხელნაწერი A-49: 77r).

როგორცხედავთ, გულანის ციტირებული ორი მინაწერი მეტად საინტერესო ამბავს მოგვითხრობს. მინაწერებიდან ირკვევა, რომ 1557-1578 წლებში დასავლეთ საქართველოში გადაწერილი გულანი XVII საუკუნის დასაწყისისათვის უკვე კახეთის სამეფოში იყო გადატანილი და ჯერჯერობით, დაუდგენელ ეკლესიასა თუ მონასტერში ინახებოდა. „შაჰაბაზ ყაენისაგან კახეთის აოჭრებისა და წარმოსტყუწნის ჟამს“ ანუ ირანის შაჰ აბას I-ის (1587-1629 წწ.) მიერ კახეთის სამეფოს წინააღმდეგ მოწყობილი 1614-1617 წლების გამანადგურებელი ლაშქრობების დროს, გულანი „დაატყვევეს“ ანუ მისი დაცულობის ადგილიდან გაიტაცეს და ირანში წაიღეს. ამ ამბიდან გარკვეული პერიოდის შემდეგ, დაახლოებით, 1614/1617-1629 წლებში, ცნობილი ქართველი საეკლესიო მოღვაწე – მროველი ეპისკოპოსი დომენტი ავალიშვილი ირანში, აბას I-ის კარზე, დიპლომატიური მისიით გაემგზავრა.¹⁵ დომენტი ავალიშვილი აღნიშნულ ელჩობაში ყოფნის დროს ირანის სახელმწიფოს აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარე ხორასნის პროვინციაში მოხვდა და აქ, ქალაქ სიდრანში, კახეთიდან გატაცებულ გულანს წააწყდა. მროველმა ეპისკოპოსმა ხელნაწერი „ტყუეობიდან“ გამოიხსნა, უფრო ზუსტად კი, საკუთარი საფასით გამოიხსიდა და საქართველოში ჩამოიტანა, ოღონდ მან გულანი მის ძველ მფლობელს – კახეთის რომელიღაც ეკლესიასა თუ მონასტერს კი არ დაუბრუნა, არამედ სულ სხვა საეკლესიო სენიორიას – ქართლის სამეფოში შემავალ მცხეთის სვეტიცხოვლის საკათოლიკოსო საყდარს შესწირა და ამით, ხელნაწერს ახალი მფლობელი გაუჩინა (შდრ.: ჯოჯუა 2016/2017: 713).

მაშასადამე, 1557-1578 წლების გულანის თავგადასავალზე დაკვირვება აჩვენებს, რომ შაჰ აბას I-ის ლაშქრობების დროს კახეთის სამეფოს ეკლესია-მონასტრებიდან გატაცებული სიძველეების ქართლის სამეფოში მოხვედრა ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა. შესაბამისად, სულაც არ არის საფუძველს მოკლებული, ვიფიქროთ, რომ მეფე ალექსანდრე II-ის დაკვეთით მოჭედილი გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვარი თავდაპირველად კახეთის გორიჯვრის მონასტრის საკურთხეას წარმოადგენდა და ის ქართლის გორიჯვრის ეკლესიაში მხოლოდ მოგვიანებით, აბას I-ის მიერ კახეთის აოხრების შემდეგ აღმოჩნდა.

ამით გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვართან დაკავშირებული საკითხების შესწავლას ვამთავრებ და დასკვნის სახით, წარმოვადგენ ჯვრის ისტორიის ჩემუელ რეკონსტრუქციას, რომლის ცალკეული ეპიზოდებიც შემდგომ კვლევისა და დაზუსტებას საჭიროებს: 1594-1605 წლებში კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ემ ჯვარი ვინმე უცნობ ოქრომჭედელს მოაჭედიდა და ის აღმოსავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი სავანის, VI საუკუნის II ნახევარში დაარსებული ახშნის გორიჯვრის მონასტრის ზეციურ პატრონს – გორიჯვრის წმ. გიორგის შესწირა. მეფემ ჯვრის ქვედა მკლავის ქვედა კიდეებთან ქტიტორული წარწერა შეასრულებინა და მის ტექსტში გორიჯვრის წმ. გიორგის მტანჯველი

სენისაგან განკურნება შესთხოვა. ალექსანდრე II-ემ ახლადმოქმედილი ჯვარი მისი მმართველობის პერიოდში განახლებულ ახშნის გორიჯვრის მონასტერში წარგზავნა და სავანის მთავარ ეკლესიაში – წმ. გიორგის სამნავიან ბაზილიკაში დააბრძანა. 1594-1605 წლებიდან მოყოლებული, დაახლოებით, ორი ათეული წლის განმავლობაში, ჯვარი ახშნის გორიჯვრის მონასტერში იყო დასვენებული. 1614-1617 წლებში, ირანის შაჰის აბას I-ის მიერ კახეთის სამეფოს წინააღმდეგ მოწყობილი სამხედრო ექსპედიციების დროს, ჯვარი ახშნის გორიჯვრის მონასტრიდან გაიტანეს თუ გაიტაცეს. XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის ჯვარი უკვე ქართლის სამეფოში ინახებოდა, გორის გორიჯვრის ძველ ეკლესიაში იყო დაბრძანებული და ამ ტაძართან ერთად, ამილახვართა ფეოდალური სახლის საკუთრებას წარმოადგენდა. იმავე XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის ჯვარს დადგმული უნდა ჰქონოდა სხვა, უფრო ადრეული ქედური ნიმუშიდან მოხსნილი ქუდი, რომელშიც ამილახვართა საგვარეულოს კუთვნილი უდიდესი სიწმიდე – წმ. გიორგის თავის ქალა თუ თავის ქალის ფრაგმენტი იყო ჩასვენებული. 1707 წელს გიორგი გივის ძე ამილახვარმა ჯვრის ფეხი მოაქვდინა და ამ ამბის მაუწყებელი ქტიტორული წარწერა იმავე ფეხზე შეასრულებინა. არაუგვიანეს 1848 წლისა ამილახვრებმა ჯვარი, დაუდგენელი მიზეზის გამო, გორის გორიჯვრის ეკლესიიდან გაიტანეს. 1894 წლისათვის ჯვარი სოფელ ოთარშენში, კოტე ამილახვრის რეზიდენციაში ინახებოდა. 1894 წლის შემდგომ ახლოხანებში ამილახვრებმა ჯვარი გორის გორიჯვრის ტაძარში დააბრუნეს. 1917 წელს გიორგი ამილახვარმა ჯვარი გორის გორიჯვრის ეკლესიიდან გაიტანა და თავის საკუთრებად გამოაცხადა. 1920 წელს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ჯვარი გიორგი ამილახვრისაგან შეიძინა და ის საზოგადოების მუზეუმში დაასვენა.

შენიშვნები

- ¹ ვსარგებლობ შემთხვევით და გულითად მადლობას მოვახსენებ არქიტექტორ-რესტავრატორ ირინა დუდაურს, რომელმაც არამხოლოდ შემომთავაზა ახლადმიკვლეული წარწერის ნაკითხვა, შესწავლა და გამოცემა, არამედ დიდი დახმარება გამიწია მასზე მუშაობის პროცესში. გარდა ამისა, მადლობას მოვახსენებ არქიტექტორ-რესტავრატორ ნინო ბაკურაძეს, რომელმაც საშუალება მომცა, გავცნობოდი მისი ხელმძღვანელობით ჩატარებულ სარეაბილიტაციო სამუშაოებთან დაკავშირებულ დოკუმენტაციას. დასასრულს, მადლობას მოვახსენებ: ჩემს სტუდენტებს – მარიამ ბიკაშვილს, თამუნა ფერაძეს, ცოტნე ფუტკარაძესა და სოფიო ჯავახიშვილს – 2022 წლის 16 ივლისს, ახშნის გორიჯვრის არქიტექტურულ კომპლექსში მოწყობილი სამეცნიერო ექსპედიციის დროს, ახლადმიკვლეული წარწერის პალეოგრაფიული პირის გადმოღებისა და ფოტოფიქსაციის საქმეში გაწეული დახმარებისათვის, აგრეთვე, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდების დაცვის, აღრიცხვისა და ექსპონირების დეპარტამენტის დიგიტალიზაციის განყოფილების მთავარ სპეციალისტ დიმიტრი გურგენიძეს – იმავე წარწერის პალეოგრაფიული პირის გამოსაცემად მომზადებაში გაწეული დახმარებისათვის და ჩემს მეგობარს, ისტორიკოს ლადო მირიანაშვილს – წინამდებარე სტატიის რეზიუმეს ინგლისური თარგმანის შესრულებისათვის.
- ² გრიგოლ სამთავნელის სალაპე წიგნის უკანასკნელ, 2014 წლის აკადემიურ გამოცემაში საბუთის თარიღად 1470 წელია მითითებული, რაც ტექნიკურ უზუსტობასა თუ კორექტურას წარმოადგენს (სურგულაძე 2014: 110).
- ³ ლიპარიტიანთა ფეოდალური სახლის არსებობისა და დადიანების მიერ სალიპარიტიანოს ტერიტორიის დასაკუთრების თაობაზე თამაზ ბერაძისაგან განსხვავებული მოსაზრება გამოთქვა შალვა ჭლარკავამ. მკვლევრის აზრით, ლიპარიტიანთა საგვარეულოს არსებობის ფაქტი წერილობითი წყაროებით დადასტურებული არ არის, ხოლო დადიანები სალიპარიტიანოს ტერიტორიას ჯერ კიდევ XV საუკუნის დასაწყისში დაეუფლნენ (ჭლარკავა 1965: 276-277); (ჭლარკავა 1970: 75-78).
- ⁴ თოფურიძეთა სასისხლო სიგელის 1484-1488 წლებით დათარიღების შესახებ იხ.: (ჯოჯუა 2002: 119-120); (არახამია 2017: 120-122); შდრ.: (სურგულაძე 2014: 261-262).
- ⁵ თოფურიძეთა სასისხლო სიგელის ტექსტის 2014 წლის აკადემიურ გამოცემაში შამადავლას გვარი ლიპარიტიანის ფორმით არის მოტანილი (სურგულაძე 2014: 263), თუმცა დოკუმენტის დედნის ფოტოზე დაკვირვება აჩვენებს, რომ შამადავლას გვარი დედნის ტექსტში არა ლიპარიტიანის, არამედ ლიპარიტიანის ფორმით იკითხება (სურგულაძე 2014: 550). ეს უზუსტობა წინამდებარე ნაშრომში გავასწორე და შამადავლას გვარი ზემოთ მოხმობილ ციტატაში, დოკუმენტის დედნის ჩვენების შესაბამისად, ლიპარიტიანის ფორმით მოვიტანე.
- ⁶ თამაზ ბერაძის მიერ 1964 წელს გამოთქმული ეს მოსაზრება 1965 წელს, პრაქტიკულად, უცვლელი სახით გაიმეორა შალვა ჭლარკავამ, რომელმაც აღნიშნა, რომ მას ამ აზრამდე მისვლაში კონსტანტინე გრიგოლია

დაესმარა (ჯღარკავა 1965: 276-277); შდრ.: (ჯღარკავა 1970: 77, 80).

- ⁷ ცაიშის II გულანი ამჟამად ზუგდიდის დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურულ მუზეუმში ინახება. ხელნაწერის ტექნიკური პარამეტრების, შედგენილობის, დათარიღებისა და ისტორიის შესახებ იხ.: (არახაშია 2009ბ).
- ⁸ სამართლიანობისათვის უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტანტინე გრიგოლია, რომელიც დედოფალ თამარის ცხოვრება-მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ საკითხებს ალავრდის ოთხთავის ზემოთ ციტირებული გვიანდელი მინაწერის განხილვისას შეეხო, მინაწერში მოხსენიებულ თამარის მამას – გიორგი ლიპარტიანს ლევან II დადიანის ბიძასთან – გიორგი მამიას ძე ლიპარტიანთან პირდაპირ არ აიგივებს. მიუხედავად ამისა, მკვლევრის მსჯელობიდან სწორედ ამგვარი აზრი გამომდინარეობს. მართლაც, კონსტანტინე გრიგოლია აღნიშნავს, რომ ლევან II დადიანსა და მინაწერში თამარის მამად დასახელებულ გიორგი ლიპარტიანს საერთო „საფლავი“ ანუ საგვარეულო საძვალე ჰქონდათ. აქედან, ლოგიკურად გამომდინარეობს აზრი, რომ მკვლევარი ლევან II-სა და გიორგი ლიპარტიანს ერთი ოჯახის წევრებად განიხილავდა. ხოლო თუ აქ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ კონსტანტინე გრიგოლიას აზრით, ლევან II და დედოფალი თამარი თანამედროვეები იყვნენ, მაშინ ლოგიკურად მივალთ იმ დასკვნამდე, რომ მკვლევარი თამარს ლევან II-ის ბიძის – გიორგი მამიას ძე ლიპარტიანის ასულად მიიჩნევდა. სხვათა შორის, კონსტანტინე გრიგოლიას მოსაზრება ზუსტად ასე გაიგო შალვა ჯღარკავამ, რომელმაც სალიპარტიანოსადმი მიძღვნილ ნაშრომში, კონსტანტინე გრიგოლიას კვალდაკვალ, გამოთქვა მოსაზრება, რომ დედოფალი თამარი გიორგი მამიას ძე ლიპარტიანის ასული იყო (ჯღარკავა 1965: 280-281); (ჯღარკავა 1970: 81).
- ⁹ დედოფალ თამარის დაბადების დროის შესახებ ზემოთ უკვე ვისაუბრე. რაც შეეხება თამარის გარდაცვალების დროს, ამის შესახებ იხ.: (სურგულაძე 2019: 354).
- ¹⁰ 2021 წელს გორიჯვრის არქიტექტურული კომპლექსში ჩატარებული სარეაბილიტაციო სამუშაოების შედეგად, სამრეკლოს ქვედა სართულზე გეგმაში ტოლმკლავა ჯვრის მოყვანილობის, ცილინდრული კამარით გადახურული საკმაოდ დიდი ზომის აკლდამა და მასში ჩასასვლელი თაღოვანი დროშისი აღმოჩნდა (ბაკურაძე 2021); (ლალიაშვილი 2021). აღნიშნული ფაქტის გათვალისწინებით, სამრეკლოს ქვემოთ სამრეკლო-საძვალის სახელითაც მოვიხსენიებ. თავად ტერმინი სამრეკლო-საძვალე, უფრო ზუსტად კი, „სამრეკელ-სამარხო“ დოკუმენტურად არის დადასტურებული ქობაირის მონასტრის ორსართულიანი სამრეკლოს წარწერაში, რომელიც 1279 წლით თარიღდება:
ქ(ორონი)კ(ო)ნსა | ჯჳთ (499+780=1279 წ.). | [მოწყალები]თა და კ(ა)ცთმ<ოყვარები>თა შ(ე)ნ ღ(მრთ)[ის]ა და მ(ა)ცხო<ვრი>სა ჩ(უე)ნ(ი)სა უ(ფლ)ისა იესოის ქ[(რის)ტ(ესი)თ]ა და შ(ე)ნ(ე)ვნითა ყ(ოვლ)ად | <ნ(მიდ)ი>სა მშ(ო)ბლისა შ(ე)ნის(ა)თა მე უღირ[სი] შ(ა)ჰნა მ(ა)ნდ(ა)ტ(უ)რთ(უ)ხ(უ)ც(ე)[|სი]სა ძე მჴ(ა)გრძ(ე)ლი და თ(ა)ნამ(ე)ცხ(ე)[დრე ჩ(ე)მი] ათ(ა)ბ(ა)ქისა და ამირ|<სპ(ას)ა(ა)ლ(ა)რ>ისა {სადუნ(ი)სა ას(უ)ლი ვ(ანე)ქნ ღ[ირ]ს ვიქმნ(ე)ნით აღშენებ(ა)დ | ს(ა)მრ(ე)კ(ელ)-სამ(ა)რხო(ს)ა ამ(ი)ს ჩ(უე)ნ(ი)სა იწრ(ო)ბ(ა)სა შ(ინ)ა დ(ი)დსა ჟ(ა)მთ(ა)ს(ა)ს, ს(ა)დ(ი)დ(ე)ბლ(ა)დ ს(ა)ხ(ე)ლ(ი)სა შ(ე)ნი[ს]ა წ(მიდ)ისა და ს(ა)ვსრ(ა)დ და ს(ა)ლ(ო)ცვ(ელ)ა(დ) ს(უ)ლი[ს]ა ჩ(უე)ნისა. შ(ე)ნ(ი)რე, მ(ა)ცხ(ოვ)არო და უ(ფა)ლო, ვ(ითა)რ გ(უ)აქ ს(ა)ს(ო)ბ(ა)დ, და ორკ(ერძ)ოთ(ა)ვე ს(ა)[ტ](ა)ნჯ(ე)ლთ(ა)გან გ(ა)ნგ(უ)არნ(ე)ნ და ნუ <ქვ>ათა უდ(ე)ბ(ი)სა მ(ო)ხ(ე)დვით, ა(რამედ) ს(ა)ს(ო)ბი[ს(ა)თ]ა | <გ(უ)ლი(ი)ს(ა)მ(ო)დგ(ი)ნ(ე)ბით>ა (მურადიანი 1977: 177).
- ¹¹ ახშნის სამნავიანი ბაზილიკის გიორგი ჩუბინაშვილის დათარიღება სრულად გაიზიარა ნათელა ჯაბუამ, რომელმაც საქართველოს სამნავიანი ბაზილიკების არქიტექტურას საგანგებო მონოგრაფია მიუძღვნა (ჯაბუა 2009: 94, 96, 98, 100, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 114, 116, 118, 120, 219). განსხვავებულ სურათს ვხედავთ თამაზ დვალის სტატიაში, რომელშიც ახშნის სამნავიანი ბაზილიკა IX საუკუნის II ნახევრით არის დათარიღებული (დვალი 2008: 64). ტაძრის ამ, ახლებური დათარიღების თაობაზე თამაზ დვალთან ზეპირი კონსულტაციები გავიარე, რისთვისაც მას მადლობას მოვახსენებ. მკვლევარმა პირად საუბარში აღნიშნა, რომ ახშნის სამნავიანი ბაზილიკის გიორგი ჩუბინაშვილის დათარიღებას სრულად იზიარებს, სტატიაში კი კორექტურაა გაპარული და იქ ტაძრის თარიღად IX საუკუნის II ნახევარი შეცდომით არის მითითებული.
- ¹² წარწერის ჩემულ წაკითხვაში უკლებლივ ყველა დაქარაგმებული სიტყვის გამოტოვებული გრაფემები, მიუხედავად იმისა, ამ სიტყვებთან ქარაგმის ნიშნები მითითებულია თუ არა, ჩვეულებრივი ფრჩხილების დახმარებით აღვადგინე.
- ¹³ ამ ორი არგუმენტის გარდა, ნინო ხარშილაძემ ექვთიმე თაყაიშვილის, გიორგი ჩუბინაშვილისა და თეიმურაზ საყვარელიძის მოსაზრების სასარგებლოდ სხვა არგუმენტებიც მოიხმო, თუმცა ისინი გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვრის წარწერაში მოხსენიებული მეფე ალექსანდრეს კახეთის მეფე ალექსანდრე II-სთან გაიგივებისათვის არ გამოდგება და ამიტომ მათ აქ აღარ მოვიტან.
- ¹⁴ მართალია, მარი ბროსე და დიმიტრი ბაქრაძე პირდაპირ არ აღნიშნავენ იმ ფაქტს, რომ გორიჯვრის საკურთხეველისწინა ჯვარი გორიჯვრის ეკლესიიდან გატანილი იყო, მაგრამ ის გარემოება, რომ მკვლევრებს თავიანთ ნაშრომებში გორიჯვრის ეკლესიის სიძველეების მიმოხილვისას ჩვენთვის საინტერესო ჯვარი საერთოდ არ აქვთ ნახსენები (ბროსე 1849: 26-28); (ბაქრაძე 1875: 53-54), ლოგიკურად მიბიძგებს იმ დასკვნისაკენ, რომ მათი ნაშრომების გამოქვეყნების დროისათვის ჯვარი ტაძარში აღარ ინახებოდა.
- ¹⁵ სამწუხაროდ, მროველი ეპისკოპოსის დომენტი ავალიშვილის დიპლომატიური მისიის შესახებ ჩვენამდე

მოღწეული წერილობითი წყაროები რაიმე ცნობებს არ გვანვდის. ამ მიზეზის გამო, ჯერჯერობით, დაუდგენელია, თუ რა მიზეზებმა განაპირობა მისიის მოწყობა, ვინ იყო ირანში ელჩობის გაგზავნის ინიციატორი, რა მიზეზებს ისახავდა მისია, როგორ წარიმართა დიპლომატიური ვიზიტი და საბოლოოდ, რა შედეგები მოჰყვა მას. დღეისათვის, გულანის ზემოთ ციტირებული მინაწერების დახმარებით, მხოლოდ იმის დადგენა ხერხდება, რომ დომენტი ავალიშვილის დიპლომატიურ მისიას, ერთი მხრივ, შაჰი აბას I-ის მიერ კახეთის სამეფოს აოხრების (1614-1617 წწ.) შემდგომ პერიოდში, ხოლო, მეორე მხრივ, აბას I-ის გარდაცვალების (1629 წ.) წინარე ხანებში, ანუ 1614/1617-1629 წლებში ჰქონდა ადგილი.

დამონშებანი

- ალასანია 1980:** ცხოვება საქართველოს (პაჩიზის ქრონიკა), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ, თბილისი, მეცნიერება.
- ანთელავა 1990:** ი. ანთელავა. *ღევან II დედანი*, თბილისი, მერანი.
- არახამია 2003:** გ. არახამია. *ოდიშის საეპისკოპოსოს ისტორიიდან (XI საუკუნე - XVI საუკუნის I ნახევარი)*, თბილისი, მემატიანე.
- არახამია 2009ა:** გ. არახამია. ქართლის დედოფლის, თამარ ლიპარტიანის წარმომავლობისათვის, გ. არახამია, საქართველოს ისტორიისა და წყალობითმცოდნეობის საკითხები, თბილისი, [გამომცემლობა მითითებული არ არის].
- არახამია 2009ბ:** გ. არახამია. ცაიშის გულანი და მისი მინაწერები, გ. არახამია, საქართველოს ისტორიისა და წყალობითმცოდნეობის საკითხები, თბილისი, [გამომცემლობა მითითებული არ არის].
- არახამია 2014:** გ. არახამია. თამარი, საქართველო, ენციკლოპედია, 3, ენდრონიკა-თეზაური, თბილისი, საქართველოს მაცნე.
- არახამია 2017:** გ. არახამია. სასისხლო სიგელთა შესწავლისათვის, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სტამბა.
- ბაკურაძე 2021:** ნ. ბაკურაძე. *ახმეტის მუნიციპალიტეტი, სოფელი ახშანი, გოჩიჯხის „წმ. გიორგის“ სახელობის კომპლექსი, სამხედრო-სამღვწევრო, შუადღეულის სამუშაოების ანგარიში*, [ხელნაწერის უფლებით].
- ბარნაველი 1957:** თ. ბარნაველი. *აგენის სიონის წაჩქეხები*, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- ბაქრაძე 1875:** Дм. Бакрадзе. Кавказ в древних памятниках христианства, *Записки Общества любителей кавказской археологии*, Книга I, Тифлис, Типография Главного Управления Наместника Кавказского.
- ბახტაძე 2007:** მ. ბახტაძე. კახეთის მეფეები, საქართველოს მეფეები, თბილისი, ნეკერი.
- ბერაძე 1964:** თ. ბერაძე. ერთი საკითხი სამეგრელოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, II, თბილისი, მეცნიერება.
- ბროსე 1849:** M. Brosset. *Rapports sur un Voyage Archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie, Exécute en 1847-1848, Avec un Atlas de 45 planches lithographiées, Sixième Rapport*, Sankt-Petersbourg, Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences.
- გაბიძაშვილი, ქავთარია 1980:** ძველი ქართული აგიოგრაფიული დიქციონარის ძეგლები, წიგნი VI, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ე. გაბიძაშვილმა და მ. ქავთარიამ, თბილისი, მეცნიერება.
- გრიგოლია 1953:** კ. გრიგოლია. ზებედე მღვდელმონაზონი და მისი ანდერძი, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XVII-ბ, თბილისი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- დვალი 2008:** თ. დვალი. გორისჯვრის ეკლესია, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, 2, ახმეტის, დუშეთის, თიანეთის, ყაზბეგის რაიონები, თბილისი, ინდივიდუალური საწარმო „ალექსანდრე ლლონტი“.
- თაყაიშვილი 1914:** ე. თაყაიშვილი. *ახეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი*, წიგნი მეორე, თფილისი, ელექტრომბეჭდავი ს. ლოსაბერიძისა.
- თაყაიშვილი 1948:** ე. თაყაიშვილი. გორისჯვრის კანკელის წინ დასადგმელი ჯვარი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, XXXIV-ბ, თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- თაყაიშვილი 1891:** ე. თაყაიშვილი. ნიმუშები სამეგრელოს სიგელ-გუჯრებისა, *ივერია*, 8 ოქტომბერი, #213, ტფილისი, სტამბა მაქსიმე შარაძისა.
- თუთბერიძე 1976:** ვ. თუთბერიძე. გვიანდროდული ხანის ქართული ქედურობის ერთი ძეგლის შესახებ, *ძეგლის მეგობარი*, კრებული ორმოცდამეერთე, თბილისი, საბჭოთა საქართველო.
- ლაღიაშვილი 2021:** გ. ლაღიაშვილი. *ახმეტის მუნიციპალიტეტის სოფელი ახშანთან გოჩიჯხის ნამონასტრადზე*

- წახმოებული სახეობილიცაიო სამეშაოების აჩქედოგიუხი მეტვადყუხეობის ანგაიში, [ხელნაწერის უფლებით].
- მეტვალყურე 1885:** მეტვალყურე. სოფ. ახშანი (თელავის მაზრა), აპრილის 24, ძხოება, #99, 12 მაისი, ტფილისი, მელიქიშვილის სტამბა.
- მურადიანი 1977:** ო. შიორაქიანი. *Հայաստանի վրացերեն արձանագրություններ*, Աղբյուրագիտական քննություն, Երևան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն.
- ჟორდანი 1897:** ქიონიკები და სხვა მასადა საქაჩთვედოს ისტოიისა და მწეხდობისა, შეკეხები, ქიონდოგიუხად დაწყობილი და ახსნილი თედო ჟოხდანიას მიეხ, წიგნი მეორე (1213 წლიდან 1700 წლამდე), ტფილისი, სტამბა მაქსიმე შარაძისა და ამხანაგობისა.
- ჟორდანი 1902:** *Описание Рукописей Тифлисского Церковного Музея карталино-кахетинского духовенства, составленное Федором Жордания, Книга II*, Тифлис, Гутенберг.
- საყვარელიძე 1987:** თ. საყვარელიძე. XIV-XIX საუკუნეების ქაჩთუდი ოქიომქედობა, ნაკვეთი პირველი, XIV-XVI საუკუნეები, თბილისი, მეცნიერება.
- სურგულაძე 2014:** ქაჩთუდი ისტოიუდი საბუთების კოჩპუსი, III, ქართული ისტორიული საბუთები, XV საუკუნის მეორე ნახევარი, შეადგინეს: თ. ენუქიძე, დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, გამოსაცემად მოამზადა მ სურგულაძემ, თბილისი, [გამომცემლობა მითითებული არ არის].
- სურგულაძე 2019:** დოკუმენტუხი წყაჩოები (სიგედები, ეპიგრაფიკუდი ძეგდები, ხედნაწეხთა კოდოფონები) XVII საუკუნის I ნახევრის ქაჩთდისა და კახეთის მეფეების (გიოხგი X, დუაჩსაბ II, ბაგაგ VII, სვიმონ II, თეიმუხაზ I) შესახებ (წყაჩოების პუბლიკაცია და გამოკვდევა), I, ავტორები: თ. ქართველიშვილი (პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი), ხ. ბაინდურაშვილი, ი. გელაშვილი, თ. გოგოლაძე, მ. შაორშაძე, თ. ჯოჯუა, რედაქტორი მ. სურგულაძე, თბილისი, ნათლისმცემელი.
- უვაროვა 1894:** П. Уварова. Христианские Памятники, Материалы по Археологии Кавказа, собранные экспедициями Императорского Московского Археологического Общества, снаряженными на Высочайше дарованные средства, Выпуск IV, Москва, Товарищество типографии А. И. Мамонтова.
- ქაფიაშვილი 1994:** ი. ქაფიაშვილი. ძვედი ქაჩთვედი მწიგნობაჩი ქადები, ლომისი, თბილისი.
- ყაუხჩიშვილი 1973:** ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქაჩთდის ცხოვხება, ტომი IV, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი, საბჭოთა საქართველო.
- ჩუბინაშვილი 1959:** Г. Чубинашвили. Архитектура Кахетии, Исследование развития архитектуры в восточной провинции Грузии в IV-XVIII веках, Текст, Тбилиси, Издательство Академии наук Грузинской ССР.
- ხარშილაძე 2014:** ნ. ხარშილაძე. კახეთის მეფე ადექსანდრე II-ის წეხიდობითი მემკვიდეობა (ისტოიუდი საბუთები და ეპიგრაფიკა), თბილისი, [გამომცემლობა მითითებული არ არის].
- ხელნაწერი A-49:** კოხნედი კეკელიძის სახედობის საქაჩთვედოს ხედნაწეხთა ეხოვნუდი ცენგჩი, ქართული ხელნაწერი წიგნების A ფონდი, ხელნაწერი #49.
- ხელნაწერი A-507:** კოხნედი კეკელიძის სახედობის საქაჩთვედოს ხედნაწეხთა ეხოვნუდი ცენგჩი, ქართული ხელნაწერი წიგნების A ფონდი, ხელნაწერი #507.
- ხელნაწერი A-761:** კოხნედი კეკელიძის სახედობის საქაჩთვედოს ხედნაწეხთა ეხოვნუდი ცენგჩი, ქართული ხელნაწერი წიგნების A ფონდი, ხელნაწერი #761.
- ჯაბუა 2009:** ნ. ჯაბუა. სამნავიანი ბაზიდიკის აჩქიქეჭუხუდი გიპი საქაჩთვედოში, თბილისი, მწიგნობარი.
- ჯავახიშვილი 1982:** ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მესამე, ნაწილი მეორე (XV საუკუნე), ივ. ჯავახიშვიდი, თხზულებანი თოხმეგ გომად, ტომი III, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ჯოჯუა 2002:** თ. ჯოჯუა. XII საუკუნის გარეჯული კრებულის (Ven.4-ის) ერთი მინაწერი და აფხაზეთის უცნობი კათოლიკოსი ბართლომე (დაახლ. 1488-1519 წწ.), საქაჩთვედოს სიძვედენი, 1, თბილისი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის საინფორმაციო ცენტრი.
- ჯოჯუა 2016/2017:** თ. ჯოჯუა. ლარგვისის მონასტრის დიაკონის გრიგოლ ბანდაისძის მიერ ლომისის მონასტრის დეკანოზის შვილის ქსენეფორე ბურდულის დაკვეთით გადაწერილი 1410-იანი წლების კურთხევანის ფრაგმენტი (Fr.216) პროფესორ ვარლამ დონდუას პირადი კოლექციიდან, ისტოიისა და ეთნოდოგიის ინსტიტუტის შიომები, XIV-XV, თბილისი, თსუ-ის გამომცემლობის სტამბა.
- ჯღარკავა 1965:** შ. ჯღარკავა, სალიპარტიანო (ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა), თბილისის სახედმწიფო უნივერსიტეტის შიომები, 113, ისტორიულ მეცნიერებათა სერია, V, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ჯღარკავა 1970:** შ. ჯღარკავა. სალიპარტიანოს ისტორიიდან, საქაჩთვედოს სსხ მეცნიეხებათა აკადემიის მაცნე, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ორგანო, 6 (57), თბილისი, მეცნიერება.

AN INSCRIPTION OF THE 16TH CENTURY, NEWLY REVEALED IN GORIJVARI MONASTERY OF ST. GEORGE, AKHSHNI, WITH INFORMATION ABOUT CONSTRUCTION OF A REFECTORY AND ENCLOSURE WALL BY GURZI LIPARITIANI (SEVERAL ISSUES FROM THE HISTORY OF THE FEUDAL HOUSE OF THE LIPARITIANIS, GORIJVARI MONASTERY OF AKHSHNI AND PRE-CHANCEL CROSS OF GORIJVARI)

Temo Jojua

Ilia State University

teimuraz.jojua@iliauni.edu.ge

In 2021, the rehabilitation work was carried out on the two-story bell tower with crypt which is a part of the architectural complex of Gorijsvari located in the vicinity of the village of Akhshni, Akhmeta Municipality, Kakheti region. A five-line Georgian lapidary inscription executed in Mkhedruli script, combined with Nuskhuri graphemes, was found during the rehabilitation work in a layer of loose stone and gravel accumulated at the entrance to the bell tower. By the end of the 19th century, the slab with the above inscription was still embedded above the entrance of the bell tower. Text of the inscription is first time published in this paper since it has not been published before.

According to palaeographic criteria, the newly discovered inscription of Gorijsvari dates to the 16th century, it was commissioned by certain Gurzi Liparitiani, and is related to the construction activity. From the point of view of the content, two parts can be distinguished in the inscription: 1. In the first part of the inscription, Gurzi appeals to God and “Saint George of Gorijsvari” and reports that thanks to their assistance he built a refectory and an enclosure wall; and 2. In the second part of the inscription, Gurzi asks God and “St. George of Gorijsvari” for a long lifespan on Earth, and an eternal afterlife.

Gurzi Liparitiani, mentioned in the Gorijsvari inscription, belonged to the feudal family of the Liparitians from Odishi. He carried out activities in the second half of the 16th century and beginning of the 17th century. Gurzi was the son of Giorgi Liparitiani, a well-known historical person. Gurzi had sisters: the prominent scribe Mana (Mania) Liparitiani and Queen Tamar Liparitiani, the spouse of King Giorgi X of Kartli. Gurzi was the last head of the Feudal House of Liparitiani. After his death, the Liparitiani lineage ceased to exist.

It is known from the scholarly literature that in the years 1597-1601, Levan – grandson of King Aleksandre II of Kakheti, an infant son of the dynastic Prince of Odishi Manuchar I Dadini and of Queen Nestan-Darejani (she died when giving birth to Levan), grew up at the court in Kakheti. Later, Levan became the dynastic Prince of Odishi under the name of Levan II Dadiani. It is possible that Gurzi Liparitiani, mentioned in the inscription of Gorijsvari, was at the court in Kakheti during this period. It seems that he was included in the retinue of Levan II Dadiani and was sent from Odishi to Kakheti to accompany the young prince on the order of Manuchar I.

During his stay in Kakheti, Gurzi Liparitiani carried out large-scale construction work in the architectural complex of Gorijsvari. He built or renovated two buildings there: 1. a refectory, the location of which is still unknown, and 2. an enclosure wall, which has come down to us just partially. In addition, on Gurzi’s order an inscription was carved on a slab with the text reflecting his founding activities. The slab with the inscription was installed in the wall either of the refectory, or in the enclosure wall, or in the wall of an architectural structure linking them.

Results of the study of the newly revealed inscription of Gurzi Liparitiani by means of historical and source study methods are presented in the paper. The following issues have been analyzed in a new way: 1. Activities of the members of a Feudal House of the Liparitians in 16th-17th centuries; 2. Issues of history of the Gorijsvari monastery of Akhshni in the 16th century; 3. The history of the Gorijsvari pre-chancel cross in 16th-18th centuries, etc.